

Karabağ Sorunu Çerçevesinde Azerbaycan'ın Savaş Tazminatı Talep Etme Hakkı^(*)

Azerbaijan's Right to Claim War Reparation in the Framework of the Karabakh Conflict

Arzu SADIGZADE

Doktora Öğrencisi

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Anahtar Kelimeler

Azerbaycan,
Ermenistan,
Karabağ Savaşı,
Devletin Sorumluluğu,
Savaş Tazminatı.

Keywords

Azerbaijan,
Armenia,
Karabakh War,
State Responsibility,
War Reparation.

Öz

Savaş tazminatı, uygulanan uluslararası hukukta savaşa ilişkin hukuk kurallarının, diğer bir deyişle Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 2. maddesinin 4. fıkrasıyla düzenlenen kuvvet kullanma yasağının ve uluslararası insancıl hukuk kurallarının ihlaline dayanmaktadır. Azerbaycan ve Ermenistan arasında gerçekleşen I. ve II. Karabağ savaşları sırasında Ermenistan, hem Azerbaycan devlet ülkesinin bir kısmını ele geçirerek kuvvet kullanma yasağını hem de bir dizi uluslararası insancıl hukuk kuralını ihlal etmiştir. Azerbaycan, Kasım 2020'de ele geçirilmiş topraklarını kurtarmış olsa da Ermenistan'ın sorumluluğu bertaraf edilmemiş ve Azerbaycan'ın 30 yılı yakın bir süre boyunca uğradığı zarar tazmin edilmemiştir. Bu çalışmada, Azerbaycan'ın, Ermenistan'dan savaş tazminatı talep etme hakkının hukuki çerçevesinin ele alınması amaçlanmaktadır.

Abstract

War reparations are based on violations of the norms of international law applicable to war, namely the prohibition of the use of force regulated by paragraph 4 of article 2 of the UN Charter and the norms of international humanitarian law. During the First and Second Karabakh wars between Azerbaijan and Armenia, Armenia violated both the prohibition of the use of force by occupying Azerbaijani territories and a number of norms of international humanitarian law during the war and during the occupation of the territories. Although Azerbaijan liberated its occupied territories in November 2020, Armenia's responsibility has not been eliminated and Azerbaijan has not been compensated for the damages it suffered for nearly 30 years. The purpose of this study is to analyse the legal framework of Azerbaijan's right to demand war reparations from Armenia.

^(*) Araştırma Makalesi.
Hakem denetiminden geçmiştir.

Gönderim Tarihi: 14.06.2023, Kabul Tarihi: 01.11.2023.

GİRİŞ

XX. yüzyılın sonlarına tekabül eden I. Karabağ Savaşı, Azerbaycan devlet ülkesinin % 20'sinin işgaliyle sonuçlanmış; 1994 yılında imzalanan ateşkes antlaşmasıyla da söz konusu savaş durdurulmuştur. Ancak imzalanan ateşkes antlaşmasına rağmen bölgede Azerbaycan ile Ermenistan arasında çatışmalar devam etmiştir. 27 Eylül 2020'de Ermenistan'ın temas hattına saldırması çatışmaları daha da tırmandırmış, bu sebeple de Azerbaycan, Birleşmiş Milletler (BM) Antlaşması'nın 51. maddesinden doğan meşru müdafaa hakkını kullanarak ele geçirilmiş devlet ülkesini kurtarmayı hedeflemiştir. 44 günlük savaş sırasında Ermeni güçleri tarafından hem savaş bölgesi hem de savaş dışı yerleşim yerleri hedef alınmış, söz konusu saldırılar sonucunda birçok sivil hayatını kaybetmiş ve pek çok zarar doğmuştur. Ayrıca Ermenistan, Azerbaycan'ın devlet ülkesinin bir kısmını 30 yıla yakın bir süre elinde tutması sebebiyle Azerbaycan'a hem maddi hem de manevi anlamda ciddi zararlar vermiştir.

I ve II. Karabağ Savaşları sırasında ve sonrasında Ermenistan'ın hukuka aykırı eylemlerinden dolayı Azerbaycan'ın uğradığı zararlar, Azerbaycan'a nakdi ve aynı olarak savaş tazminatı talep etme hakkı vermektedir. Bu çalışmada, Yukarı Karabağ sorunu çerçevesinde Azerbaycan'ın savaş tazminatı talep etme hakkı ele alınacaktır. Bu çerçevede, öncelikle tarihi süreçte savaş tazminatının gelişimi ve devletin uluslararası sorumluluğu çerçevesinde uygulanması incelenecektir. Daha sonra Yukarı Karabağ sorununun tarihi üzerinde kısaca durulacaktır. Son olarak ise Ermenistan'ın Karabağ Savaşları sırasında işlediği uluslararası hukuka aykırı eylemlerinden doğan sorumluluğu irdelenerek Azerbaycan'ın, ortaya çıkan zararlardan dolayı savaş tazminatı talep etme hakkı değerlendirilecektir.

I. ULUSLARARASI HUKUKTA SAVAŞ TAZMİNATI

A. Tarihi Süreçte Savaş Tazminatı

Modern uluslararası hukukta devletlerin sorumluluğu çerçevesinde verilen zararın tazmin edilmesinin bir türü olarak kabul edilen savaş tazminatının temeli, Antik Çağ'da uygulanan haraç geleneğine dayanmaktadır. Tek gerekçesi galibiyet olan ve kazanan tarafın takdirine bağlı olan haraç, hem savaş masraflarını karşılamak hem de mağlup tarafa cezai bir yaptırım uygulamak amacıyla uygulanmıştır. Günümüz tazminat uygulamasının aksine haraç geleneğinde, herhangi bir kusurun ve zararın varlığının aranmadığı anlaşılmaktadır¹.

XVIII. yy'dan itibaren, özellikle Napolyon Savaşlarının ardından savaş tazminatı artık ateşkes ve barış antlaşmalarında düzenlenmeye başlanmış ancak nitelik bakımından hâlâ hem savaş masraflarını karşılamak hem de mağlup devleti cezalandırmak için yapılan bir ödemeyi ifade etmiştir. Savaş tazminatının bu özellikleri XIX-XX. yy'a kadar devam etmiştir. Bu çerçevede, haksız savaşı başlatsın veya başlatmasın, mağlup taraf suçlu kabul edilmiş ve ceza olarak da bütün savaş masrafları ona yüklenmiştir. Bununla birlikte savaş tazminatı miktarı belirlenirken galip devletler, özellikle kendilerini ekonomik açıdan güçlendirmeyi, düşman tarafı da ekonomik ve askeri açıdan zayıflatmayı hedeflemiştirler².

Savaş tazminatı, kapsamlı olarak özellikle I. Dünya Savaşı'nın ardından imzalanan barış antlaşmalarında ele alınmıştır. Bu çerçevede, savaşın ardından 18.01.1919'da toplanan ve büyük devletlerin güç mücadelesi alanına dönüşen Paris Barış Konferansı'nda, devletler arasında mutabakata varılamayan en önemli sorunlardan biri savaş tazminatı meselesi olmuştur. Devletler arasında yaşanan bu anlaşmazlığın sebebi hem tazminatın toplam miktarının hem de söz konusu toplam miktardan her galip tarafın alacağı hissenin belirlenmesi ile ilgilidir³.

¹ ЕВГЕНЬЕВ, В. В.: *Международно-Правовое Регулирование Репараций После Второй Мировой Войны*, Изд. Юр. Литературы, Москва, (YEVGENYEV, V. V.: *Mejdunarodno-Pravovoye Regulirovaniye Reparacij Posle Vtoroy Mirovoy Voyni*, İzd. Yur. Literaturi, Moskva), 1950, s. 9-10; SEIDL-HOHENVELDERN, IGNAZ: "Reparations", *Encyclopedia of Public International Law*, North-Holland Publishing Company, New York, 1982, s. 178.

² YEVGENYEV, s. 14, 17-18.

³ ГОРОХОВ, В. Н.: *История Международных Отношений 1918-1939*, Изд. Московского Университета, Москва, (GOROXOV, V. N.: *İstoriya Mejdunarodnix Otnoşeniy 1918-1939*, İzd. Moskovskogo Universiteta, Moskva), 2004, s. 40-55.

Büyük tartışmaların ardından savaş tazminatı öncelikle Haziran 1919'da İtilaf Devletleri ile Almanya arasında imzalanan Versailles Antlaşması'nın VIII. bölümünde (*Reparations*) düzenlenmiştir. Galip devletler, daha önceki antlaşmalarda kullanılan savaş tazminatı (*war indemnity*) terimini, tazminat (*reparations*) olarak değiştirmişler, bununla da esas amaçlarının önceki uygulamalarındaki gibi mağlup devleti cezalandırmak olmadığını, sadece savaşa sebep olan devletlerin fiilleri sebebiyle ortaya çıkan zararların tazmin edilmesinin amaçlandığını öne sürmüşlerdir⁴. Savaş tazminatının düzenlendiği VIII. bölümde öncelikle 231. madde ile Almanya'nın ve müttefiklerinin saldırganlığı sebebiyle ortaya çıkan bütün zararlardan Almanya'nın ve müttefiklerinin sorumlu olduğu tespit edilmiş; 232. madde ile de Almanya'nın ödeme kapasitesi göz önünde bulundurularak tüm kayıpların ve zararların tazmin edilmesi için kaynaklarının yeterli olmadığı ve bu sebeple de sadece muayyen kategorilerdeki sivil zararların özellikle tazmin edilmesi gerektiği belirtilmiştir⁵. Versailles Antlaşması'nda sadece nakdi tazminatın değil aynı tazminatın ödenmesi de düzenlenmiştir. Bu bağlamda VIII. bölümün ekinde canlı hayvan, gemi, kömür gibi malzemelerin aynı tazminat olarak ele alındığı anlaşılmaktadır.

I. Dünya Savaşı'nın ardından imzalanan barış antlaşmalarında savaş tazminatı ile ilgili yapılan düzenlemelere bakıldığında gerçekten de I. Dünya Savaşı'nın ardından savaş tazminatının niteliğinin değiştiği, galip devletlerin amaçlarının mağlup devletleri cezalandırmak veya onları zayıflatmak olmadığı, aksine mağlup devletlerin ödeme kapasitesinin de dikkate alınarak savaşın ortaya çıkardığı zararların tazmin edilmesi olduğu anlaşılmaktadır.

Savaş tazminatı meselesinin ele alındığı bir diğer antlaşma da Lozan Barış Antlaşması olmuştur. Türkiye ile barış antlaşması hükümlerinin karşılaştırılması için Kasım 1922'de toplanan Lozan Konferansı'nın esas meselelerinden biri de Yunanistan ile Türkiye arasındaki savaş tazminatı sorunu olmuştur. Söz konusu konferansta Türkiye, Milli Mücadele'den sonra oluşan yeni durumla ilgili Yunanistan ile müzakerelere başlamıştır. Her ne kadar İtilaf Devletleri savaş sonucu ortaya çıkan zararlardan tarafların karşılıklı olarak vazgeçmelerini teklif etmiş olsalar da Türkiye, savaş sonucu ortaya çıkan askeri zararlardan ve giderlerden feragat edebileceğini fakat Türkiye'ye ve sivil halka verilen zararların tazmin edilmesi gerektiğini vurgulamıştır⁶.

Lozan Konferansı'nda savaş tazminatı meselesi devam eden oturumlarda da müzakere edilmiş; Türkiye'nin isteklerine karşı Yunanistan, verdikleri zararların galibiyet kazandıklarında değil, geri çekilirken yani askeri zorunluluk çerçevesinde ortaya çıktığını, bunun yanı sıra savaşın Osmanlı Devleti tarafından başlatıldığını ve dolayısıyla onun sorumlu olduğunu ve Yunanistan'ın müttefiklerin çağrısı ile Anadolu'ya geldiğini ifade ederek, kendisinin de Türkiye'den savaş tazminatı talebinde bulunabileceğini açıklamıştır. Türkiye'nin Anadolu'dan Yunan halkını kovup onların mülklerini ele geçirdiğini ifade eden Yunanistan, söz konusu halkın kendisine sığınması sonucu Yunan hükümetinin hayli masraf yapmış olduğunu ve sonuç olarak Türkiye'nin de Yunanistan'a savaş tazminatı ödemesi gerektiğini bildirmiştir⁷.

İki devlet arasında gerçekleşen uzun müzakerelerin ardından Türkiye, 26.05.1923'teki oturumda Yunanistan'ın ödeme yükümlülüğüne razı olması ve ayrıca Karaağaç bölgesini de Türkiye'ye geri vermesine karşı savaş tazminatının nakdi olarak ödenmesini talep etmekten feragat ettiğini açıklamıştır⁸. Sonuç olarak, 24.07.1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması'nın 59. maddesi ile Anadolu'da neden olduğu zararları tazmin etme yükümlülüğünün Yunanistan tarafından kabul edildiği, Türkiye'nin ise buna karşılık Yunanistan'ın ekonomik vaziyetini göz önünde bulundurarak savaş tazminatı talebinden feragat ettiği hükme bağlanmıştır. Her ne kadar Antlaşma'nın metninde bu husus belirtil-

⁴ SEIDL-HOHENVELDERN, s. 178.

⁵ Treaty of Peace with Germany (Treaty of Versailles), June 28, 1919, For. Rel. (Paris Peace Conference, XIII) Senate document 51, 66th Congress, 1st session.

⁶ DEMİR, Şerif: "Lozan Barış Antlaşması ve Türkiye-Yunanistan Arasındaki Tazminat Meselesi", *Yeni Türkiye*, 2017, Sayı 93, s. 563.

⁷ DEMİR, s. 563.

⁸ SONYEL, Salahi R.: "Lozan'da Türk Diplomasisi", *Belleten*, 1974, Cilt 38, Sayı 149, s. 101; MERAY, Seha L. (Çev.): *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 2018 (Lozan), s. 285.

memiş olsa da konferans tutanaklarından Yunanistan'ın Türkiye'ye aynı tazminat olarak Karaağaç bölgesini verdiği anlaşılmaktadır⁹.

II. Dünya Savaşı'nın ardından da savaş tazminatı çeşitli konferansların konusu olmuş ve barış antlaşmalarında düzenlenmiştir. Henüz savaş sırasında toplanan Yalta Konferansı'nda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) temsilcisi *Mayskiy*, I. Dünya Savaşı'nın ardından uygulanan savaş tazminatı sisteminin başarısızlığının esas sebebinin belirlenen miktarın yüksekliğinden kaynaklanmadığını, söz konusu tutarın Almanya'nın kolaylıkla ödeyebileceği bir tutar olduğunu vurgulamıştır. Bu başarısızlığın temel sebebi, savaş tazminatının nakdi olarak talep edilmiş olmasıdır ki Almanya, gerekli miktarda döviz bulmak zorunda kalmıştır. Bu sebeple de Alman markının dolara, franka veya sterline çevrilmesi konusunda transfer sorunları yaşanmış ve bu da savaş tazminatı uygulamasının başarısız olmasına sebep olmuştur¹⁰. Sonuç olarak *Mayskiy* bir tazminat planı sunmuştur. Söz konusu plana göre savaş tazminatının aynı olarak ödenmesi öngörülmüş olup¹¹, 11.02.1945'teki Konferans Protokolü'nde de Almanya'nın savaş sebebiyle Müttefik Devletlere verdiği zararın aynı olarak ödenmesine hükmedilmiştir¹².

Bu dönemde barış antlaşmalarında düzenlenen savaş tazminatının en temel özelliği, tazminat yükümlülüğü olan devletlerin ödeme kapasitesinin de dikkate alınması olmuştur. Her ne kadar I. Dünya Savaşı'nın ardından bu husus bazen dikkate alınmış olsa da II. Dünya Savaşı'nın ardından tazminat tutarları belirlenirken, tazminat ödemekle yükümlü olan devletlerin sadece kendi temel ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra arta kalan kaynaklardan ödeme yapmaları beklenmiş ve bu husus bazı antlaşmalarda da savaş tazminatının bir ön şartı olarak belirtilmiştir¹³.

Soğuk Savaş döneminde her ne kadar devletler, savaşın sebep olduğu zararların tazmin edilmesi için savaş tazminatı uygulamasının artık bir uluslararası hukuk kuralı haline geldiğini kabul etmiş olsalar da tazminat ödemelerinde ortaya çıkan siyasi ve ekonomik zorluklar sebebiyle barış antlaşmalarında, devletlerin karşılıklı olarak savaş tazminatından vazgeçtikleri ya da söz konusu antlaşmalarda bu hususu ele almadıkları gözlemlenmiştir. Örnek olarak İngiltere, Falkland Savaşı'nın ardından Arjantin'in saldırıları sonucunda zarara uğradığını ve savaş tazminatı talep etme hakkının bulunduğunu ancak böyle bir talebin neden olacağı siyasi engeller sebebiyle bu hakkından feragat ettiğini bildirmiştir¹⁴.

Savaş tazminatı konusu BM Güvenlik Konseyi kararlarında da ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede, Irak'ın Kuveyt'i işgalinin ardından BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı 674¹⁵, 686¹⁶, 687¹⁷ ve 692¹⁸ sayılı kararlarda; Irak'ın işgal sonucu ortaya çıkan zararlardan sorumlu olduğuna ve tazminat yükümlülüğünün bulunduğuna hükmedilmiştir. Bununla birlikte, savaş tazminatı konusunda BM Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin her zaman hemfikir ol(a)madıkları dikkate alındığında böyle bir kararın çıkmasının zorluk teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple de silahlı çatışmalar sonucunda taraflar, tazminat konusunu ya kendi aralarında halletmeyi ya da Uluslararası Adalet Divanı (UAD) önüne getirmeyi tercih etmişlerdir. Örnek olarak, UAD'nin savaş tazminatına ilişkin verdiği en son kararlardan biri 09.02.2022 tarihli Kongo Topraklarındaki Silahlı Faaliyetler davası (Demokratik Kongo Cumhuriyeti /

⁹ Lozan Barış Antlaşması'nın Türkçe tam metni için bkz. MERAY, *Lozan*, s. 22.

¹⁰ САНАКОЕВ, Ш.П. / ЦЫБУЛЕВСКИЙ Б.Л.: *Тегеран - Ялта - Потсдам: Сборник документов*, 2-е изд., Изд. "Меж. Отношения", (SANAKOYEV, Ş. P. / TSIBULEVSKİY, B. L.: *Tegeran - Yalta - Potsdam: Sbornik Dokumentov*, 2-ye izd., İzd. Mej. Otnoşeniya), 1970, s. 126-127.

¹¹ SANAKOYEV / TSIBULEVSKİY, s. 116-124.

¹² GRENVILLE, John / WASSERSTEIN, Bernard: *The Major International Treaties of the Twentieth Century, A History and Guide with Texts*, Routledge, London and New York, 2013, s. 268.

¹³ SULLO, Pietro / WYATT, Julian: "War Reparations", *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford University Press, Oxford, 2014, par. 19.

¹⁴ SULLO / WYATT, par. 23-26.

¹⁵ UNSC Resolution UN Doc. S/RES/674 (1990), par. 8, 9 (<https://digitallibrary.un.org/record/100468?ln=ru>, ET: 05.11.2022).

¹⁶ UNSC Resolution UN Doc. S/RES/686 (1991), par. 2 (<https://digitallibrary.un.org/record/108110>, ET: 05.11.2022).

¹⁷ UNSC Resolution UN Doc. S/RES/687 (1991), par. 16-19 (<https://digitallibrary.un.org/record/110709?ln=ru>, ET: 05.11.2022).

¹⁸ UNSC Resolution UN Doc. S/RES/692 (1991), par. 3-9 (<https://digitallibrary.un.org/record/113598?ln=ru>, ET: 05.11.2022).

Uganda) kararı¹⁹ olmuştur. 19.12.2005 tarihli esasa ilişkin kararda UAD, II. Kongo Savaşı sırasında Uganda'nın; ülke bütünlüğünün ve egemenliğin ihlali, kuvvet kullanımı, işgal, askeri müdahale, insancıl hukuk ve insan hakları hukuku kurallarının ihlali gibi uluslararası hukuka aykırı fiilleri sebebiyle ortaya çıkan zarardan ötürü Demokratik Kongo Cumhuriyeti'ne tazminat ödemekle yükümlü olduğuna hükmetmiş²⁰; 09.02.2022 tarihli kararında da tazminatın tam miktarını belirlemiştir.

Kısacası, savaş tazminatı uzunca bir süre savaşı sona erdiren barış antlaşmalarına konu olmuştur. Ancak savaşın yasaklanması, geçirdiği değişim ve devletlerin kendi aralarındaki çatışmaları savaş olarak nitelendirmemeleri ve bu sebeple de barış antlaşmalarının imzalanmasının giderek azalan bir uygulamaya dönüşmesi, savaş tazminatının ya BM Güvenlik Konseyi kararlarında ya da UAD kararlarında ortaya çıktığını göstermektedir. Bununla birlikte savaş tazminatının barış antlaşmalarında düzenlenmesi, hâlâ uluslararası hukukta varlığını koruyan bir uygulamadır.

B. Devletin Uluslararası Sorumluluğu Bağlamında Savaş Tazminatı

Uygulanan uluslararası hukukta devletin uluslararası haksız eyleminden doğan sorumluluğu bağlamında onarım yükümlülüğünün bir alt türü olarak kabul edilen savaş tazminatı, herhangi bir uluslararası belgede düzenlenmemiştir. Yukarıda ele alınan BM Güvenlik Konseyi ve UAD kararlarından da anlaşılacağı üzere savaş tazminatı kavramı yerine genel olarak tazminat kavramının kullanılması tercih edilmektedir.

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun (UHK) 2001 yılında kabul ettiği ve devletin uluslararası sorumluluğuna ilişkin en temel çalışma olan "Devletlerin Uluslararası Hukuka Aykırı Fiilinden Doğan Sorumluluğu Taslak Maddeleri"²¹ ile -ister teorik isterse de pratik açıdan olsun- savaştan kaynaklanan sorunların çözümlerinin devletler arasındaki diğer uyuşmazlıkların çözümünden farklı bir şekilde değerlendirilmeyeceği açıkça gösterilmiştir. Bu bağlamda savaş tazminatı konusu da bir başka uluslararası haksız fiilin sonucunda olduğu gibi Taslak Maddelerin 31. maddesi (onarım) uyarınca sorumlu bir devletin sebep olduğu zararı onarma yükümlülüğü çerçevesinde ele alınacaktır²². 31. maddenin 2. fıkrasında, zararın her türlü maddi ya da manevi zararı kapsadığı belirtilmiştir²³. "Tazminat" başlıklı 36. maddenin 1. fıkrasında sorumlu devletin uluslararası haksız eylemi sebebiyle ortaya çıkan zararı, eski hale iade yöntemi ile onarımının mümkün olmadığı durumlarda tazmin etmesi gerektiği, 2. fıkrasında ise tazminatın, tespit edilebilen mahrum kalınan kazançlar da dahil olmak üzere mali olarak değerlendirilebilen her zarara şamil olduğu düzenlenmiştir²⁴.

Adı geçen maddelerden de anlaşılacağı üzere, tazminat kuramının işletilebilmesi için devletin uluslararası haksız fiilinin ve bu fiil sebebiyle ortaya çıkan zararın varlığı gerekmektedir. Ortaya çıkan zarar da sorumlu devletin söz konusu zararı onarma yükümlülüğüne yol açacaktır. Aşağıda bu hususlar üzerinde durulacaktır.

1. Uluslararası Hukuka Aykırı Fiil

Devlet tarafından uluslararası bir yükümlülüğün çiğnenmesinin²⁵ veya uluslararası hukuka aykırı bir eylemin gerçekleştirilmesinin devletin sorumluluğunu doğuracağı, uluslararası hukukun yerleşmiş

¹⁹ UAD, *Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda)*, T. 09.02.2022 (<https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/116/116-20220209-JUD-01-00-EN.pdf>, ET: 05.11.2022).

²⁰ UAD, *Case Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda)*, T. 19.12.2005, par. 259 (<https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/116/116-20051219-JUD-01-00-EN.pdf>, ET: 15.11.2022).

²¹ Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with Commentaries, yearbook of the ILC, Cilt II, Part Two, 2001.

²² GATTINI, Andrea: "The UN Compensation Commission: Old Rules, New Procedures on War Reparations", *European Journal of International Law*, 2002, Cilt 13, Sayı 1, s. 162.

²³ Taslak Maddelerin İngilizce metninde 31. maddede onarım yükümlülüğü için *reparation* kelimesi, 36. maddede de onarım yükümlülüğünün bir türü olan tazminat için *compensation* kelimesi kullanılmıştır. Bkz. "Draft Articles..."

²⁴ Taslak Maddelerin Türkçe Tercümesi için bkz. ERKİNER, Hakkı Hakan: *Devletin Haksız Fiilden Kaynaklanan Uluslararası Sorumluluğu*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 307-327.

²⁵ PAZARCI, Hüseyin: *Uluslararası Hukuk Dersleri, III. Kitap*, 6. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2019, s. 155.

bir ilkesi²⁶ olmakla birlikte bu husus, Taslak Maddelerin 1. maddesiyle de teyit edilmektedir. Savaşla ilgili hukuk, kuvvet kullanımına ilişkin hukuk kurallarını (*jus ad bellum*) ve insancıl hukuk kurallarını (*jus in bello*) içerir²⁷. Savaş tazminatı talebi de doğal olarak savaşla ilgili uluslararası hukuk kurallarının ihlalinin doğan sorumluluğa dayandığından, söz konusu iki kuralın ihlalinin ele alınması faydalı olacaktır.

Uluslararası hukukta saldırganlık ve yayılcılık olarak kabul edilen kuvvet kullanımı²⁸, BM Antlaşması'nın 2. maddesinin 4. fıkrasıyla²⁹ yasaklanmış olup söz konusu kuralın ihlalinin devletin sorumluluğunu doğurduğu ve diğer uluslararası hukuk ihlallerinde olduğu gibi tazminat yükümlülüğü gibi yasal sonuçlarının olduğu anlaşılmaktadır. Bu çerçevede, özellikle BM Güvenlik Konseyi'nin Kuveyt'in işgali ile ilgili kararlarında *jus ad bellum*'un ihlalinin doğan sorumluluk ve tazminat yükümlülüğü örnek olarak gösterilebilir. Irak'ın 02.08.1990'da Kuveyt'i işgal etmesinin ardından BM Antlaşması'nın VII. bölümü bağlamında hareket eden BM Güvenlik Konseyi, aldığı 674 sayılı kararında işgal sonucunda ortaya çıkan her türlü zarardan Irak'ın sorumlu olduğunu vurgulamış³⁰, daha sonra aldığı 687 sayılı kararla ise söz konusu zararlara çevreyle ilgili zararları ve doğal kaynakların tüketilmesini de dahil ederek Irak'ın tazminat ödemesi gerektiğini belirtmiştir³¹. Anlaşılabileceği üzere BM Güvenlik Konseyi, Irak'ın sorumluluğunu ve tazminat ödeme yükümlülüğünü kuvvet kullanma yasağının ihlaline dayandırmıştır. Bununla birlikte, 687 sayılı kararda “çevreyle ilgili zararın ve doğal kaynakların tüketilmesi”nin (par. 16) de sorumluluğa dahil edilmesi, bazı yazarlar tarafından insancıl hukuk kurallarının ihlali olarak değerlendirildiğinden, literatürde tartışmalara sebep olmuştur³².

Uluslararası insancıl hukuk çerçevesinde savaş sırasında özel kişilerin, devletin ya da kamu kuruluşlarının taşınır ve taşınmaz mallarının askeri gereklilik dışında işgalci devletçe imhası yasaklanmıştır³³. Bununla birlikte uluslararası hukuk, saldırgan bir devletin “haksız” bir savaşan olarak askeri gereklilik ilkesine dayanarak sorumluluktan kurtulmasına izin vermemektedir³⁴. Bunun yanı sıra Greenwood'a göre, hukuku ihlal ederek kuvvet kullanılmasına karşılık vermek, bu ihlalin öngörülebilir bir neticesi olduğu için saldırıya maruz kalan devletin verilen karşılık çerçevesinde hukuka uygun eylemlerinden doğan zarardan da işgalci devletin sorumlu tutulmasına yol açacaktır. 687 sayılı karar da bu yaklaşımı benimsemektedir³⁵. Böylelikle, haksız yere kuvvet kullanan işgalci devlet, savaş veya silahlı çatışma boyunca insancıl hukuk kurallarına riayet etmiş olsa da kuvvet kullanma yasağını ihlal ettiği için hem kendi hukuka uygun veya aykırı fiillerinden hem de saldırı mağduru devletin hukuka uygun fiillerinden doğan her türlü zarardan sorumlu tutulacaktır. Böylece haksız yere kuvvet kullanan işgalci devletin, tazminat ödemesine de hükmedilebilecektir.

Savaşla ilgili hukuk kurallarının diğer bir dalı olan ve savaşın etkilerini en aza indirmek amacıyla savaşanlara ve sivillere yönelik davranışları düzenleyen³⁶ insancıl hukuk kurallarının veya silahlı ça-

²⁶ WOLFRUM, Rüdiger: “Internationally Wrongful Acts”, *Encyclopedia of Public International Law*, Cilt X, North-Holland Publishing Company, New York, 1982 (Internationally Wrongful), s. 271.

²⁷ LOW, Luan / HODGKINSON, David: “Compensation for Wartime Environmental Damage: Challenges to International Law After the Gulf War”, *Virginia Journal of International Law*, 1995, Cilt 35, s. 412.

²⁸ BOZKURT, Enver: *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı*, 3. Baskı, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2007, s. 13.

²⁹ Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice, San Francisco, 1945 (<https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf>, ET: 15.11.2022).

³⁰ UN Doc. S/RES/674 (1990), par. 8.

³¹ UN Doc. S/RES/687 (1991), par. 16, 18.

³² LOW / HODGKINSON, s. 412.

³³ Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War, Geneva, 12 August 1949, art. 53 (<https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciv-1949>, ET: 15.11.2022).

³⁴ GATTINI, s. 177.

³⁵ GREENWOOD, Christopher: *International Humanitarian Law and the Laws of War, Preliminary Report for the Centennial Commemoration of the First Hague Peace Conference 1899*, London School of Economics and Political Science, London, 1998, s. 15.

³⁶ TÜTÜNCÜ, Ayşe Nur: *İnsancıl Hukuka Giriş*, 4. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2019, s. 1.

tışma hukuku kurallarının ihlali sonucunda da şüphesiz devletin sorumluluğu doğacaktır³⁷. Örneğin, IV. No.lu La Haye Sözleşmesi'nin³⁸ 3. maddesi ve 1949 Cenevre Sözleşmelerinin Ek I No.lu Protokolü'nün³⁹ 91. maddesinde söz konusu antlaşma hükümlerinin ihlal edilmesi durumunda sorumlu devletin gerektiği halde tazminat ödemekle yükümlü olduğu, bunun yanı sıra çatışan tarafın kendi askeri kuvvetlerinin bütün eylemlerinden sorumlu olduğu düzenlenmiştir. İnsancıl hukuk kurallarının ihlalin-den doğan devletin sorumluluğu bir dizi antlaşmalarda düzenlenmiş olsa da tazminat yükümlülüğü, özellikle söz konusu iki antlaşmada öngörülmüştür. Bu bağlamda, tazminat yükümlülüğü ile ilgili yapılan genel düzenleme insancıl hukuk kuralları bağlamında yapılan düzenlemelerden daha geniş olup söz konusu husus, özellikle UAD kararlarında da fark edilmektedir. Şöyle ki mahkeme, insancıl hukuk kurallarının ihlalleri ile ilgili olan davalarda bile tazminat yükümlülüğünü insancıl hukuk çerçevesinde yapılan düzenlemelere değil genel tazminat yükümlülüğüne dayandırmaktadır⁴⁰.

2. Zarar

Taslak Maddelerin 31. ve 36. maddelerinden anlaşılacağı üzere devletin sorumluluğu çerçevesinde tazminat yükümlülüğü, uluslararası haksız fiil sonucu ortaya çıkan zarara bağlıdır. Uluslararası hukukta zarar, bir ihlal sonucu kişilerinin haklarında ortaya çıkan bir eksilme olarak ifade edilmektedir⁴¹. Kısacası, bir zararın oluşması için uluslararası haksız eylem sonucunda mağdur bir devletin uluslararası hukuk çerçevesinde korunan hak ya da menfaatinin zarar görmesi ve bunun neticesinde de hasarın ve kaybın oluşması gerekmektedir⁴².

Uluslararası hukukta doğrudan ve dolaylı zarar ayrımı yapılmakla birlikte devletin uluslararası sorumluluğuna yol açacak zararın, uluslararası haksız fiilin sebep olduğu doğrudan zarar olması gerektiği kabul edilmektedir. Doğrudan zararlar dolaylı zararın birbirinden ayrılması zor olmakla birlikte genel olarak doğrudan zarar, bir hukuk kuralının ihlalin-den doğan kaçınılmaz bir sonuç olarak oluşan zarardır. Bu doğrudan zarardan doğan ikincil zarar da dolaylı zarar olarak kabul edilmektedir⁴³.

Devletin sorumluluğunu ortaya çıkaran zararın bir türü olarak kabul edilen savaş zararı kavramıyla da uluslararası hukuk literatüründe karşılaşılmaktadır. Savaş zararının uluslararası hukukta bir tanımını bulunmamasıyla birlikte özellikle, I. Dünya Savaşı'nın ardından imzalanan barış antlaşmalarından anlaşılacağı üzere savaş zararı, savaş ve savaşın neden olduğu zarar arasında illiyet bağının bulunması koşuluyla savaşa ilişkin her türlü zararı ifade etmektedir⁴⁴.

Zararın doğrudan ve dolaylı olarak ikiye ayrılmasının yanı sıra savaş zararları da doğrudan ve dolaylı olarak ikiye ayrılabilir. Doğrudan zarar verme yöntemleri olarak insanları öldürmek veya yaralamak, binalara zarar vermek vs. için uygun silahların kullanılması öne çıkmaktadır⁴⁵. Bununla

³⁷ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. PAZARCI, Hüseyin: *Uluslararası Hukuk Dersleri, IV. Kitap*, 4. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2020, s. 342-352; DÜLGER, Kenan: *Devletin Uluslararası İnsancıl Hukuk İhlalinden Doğan Sorumluluğu*, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 109-116; TÜTÜNCÜ, s. 184-185.

³⁸ Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 18 October 1907 (<https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-iv-1907?activeTab=default>, ET: 15.11.2022).

³⁹ Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I) (<https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%201125/volume-1125-i-17512-english.pdf>, ET: 15.11.2022).

⁴⁰ DARCY, Shane: *Judges, Law and War: The Judicial Development of International Humanitarian Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2014, s. 250.

⁴¹ BOZKURT, Enver / POYRAZ, Yasin / ERDAL, Selcen: *Devletler Hukuku*, 11. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2021, s. 283.

⁴² ERKİNER, Hakkı Hakan / KAVAK, Muhammed Halid: "Uluslararası Sorumluluk Hukukunda Devletlerarası Zararlara Yönelik Tazminatın Belirlenmesi", *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, 2022, Cilt 7, Sayı 1, s. 8.

⁴³ LOW / HODGKINSON, s. 458.

⁴⁴ РАЙХЕР, В. К.: "Правовые Вопросы Репараций", *Ученые Записки, Серия Юр. Наук, Выпуск: 1, Изд. ЛГУ, Ленинград*, (RAYKHER, V. K.: "Pravoviye Voprosi Reparaciy", *Uçenye Zapiski, Seriya Yur. Nauk, Vıpusk: 1, İzd. LGU, Leningrad*), 1948, s. 112-113.

⁴⁵ STEINKAMM, Armin A.: "War Damages", *Encyclopedia of Public International Law, Cilt IV*, North-Holland Publishing Company, New York, 1982, s. 299.

birlikte ilgili silahların orantısız bir şekilde kullanılması, diğer bir ifade ile ölçülülük ilkesinin aşılması durumlarında da ortaya çıkan zarar devletin sorumluluğuna yol açmaktadır.

Dolaylı zarar ise ticaret kanallarının kapatılması, iletişim veya tedarik imkânlarının kesilmesi yönüyle düşman tarafın temel varoluş ihtiyaçlarının kısıtlanmasıyla ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede hukuk kuralının ihlali ile oluşan savaş zararı arasında nedensellik bağının kanıtlanabilir olması önemli bir husustur⁴⁶.

3. İhlalin Devlete İsnat Edilmesi

Uluslararası hukukta sorumluluğun işletilmesinin koşullarından biri, uluslararası haksız fiilin (eylem veya ihmal) uluslararası hukuk kişisine atfedilmesidir⁴⁷. Taslak Maddelerin 2. maddesinde de uluslararası haksız fiilin bir unsuru olarak düzenlenen atfedilebilirlik, bir uluslararası hukuk kuralı ihlalinin devletin sorumluluğunu doğurması için devlete atfediliyor olması, diğer bir ifade ile devletle bu ihlal arasında illiyet bağının kurulması anlamına gelmektedir. Genel kurala göre devlet adına hareket eden kişilerin, kuruluşların veya organların davranışları devlete atfedilmektedir. Devletin organı olmasa bile devlet tarafından yetkilendirilmiş kişi ve organların eylemleri de devlete atfedilebilmektedir⁴⁸. Bununla birlikte, bahsi geçen kişilerin eylemlerinin devlete isnat edilebilmesi için bu kişilerin üst düzey devlet yetkilisi olup olmadıkları veya söz konusu eylemlerin devletin kendi ülkesinde gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği, devletin sorumluluğunun ortaya çıkması bakımından herhangi bir etki etmeyecektir⁴⁹.

Yukarıda bahsi geçen Cenevre Sözleşmelerinin Ek I No.lu Protokolü'nün 91. maddesinde ve IV No.lu La Haye Sözleşmesi'nin 3. maddesinde devletin silahlı güçlerinin savaş veya silahlı çatışma sırasında yetkili olup olmadığına ya da talimatları aşıp aşmadığına bakılmaksızın uluslararası hukuka aykırı olan her türlü eylemlerinden devletin sorumlu tutulacağı düzenlenmiştir⁵⁰. Devletin askeri kuvvetleri, devletin yürütme gücünün⁵¹ bir parçası olduğundan söz konusu maddelerin Taslak Maddelerin hükümleriyle uyumlu olduğu açıktır⁵². Bu hüküm askeri kuvvetlerin gayri resmî olarak veya yetkileri olmadan yaptıkları eylemlerinden doğan sorumluluğunun da devlete atfedilebileceğini göstermektedir⁵³. UAD tarafından Kongo Topraklarındaki Silahlı Faaliyetler davasına ilişkin 19.12.2005 tarihli kararda bu kuralın örf-adet hukuku kuralı olduğu belirtilmiştir⁵⁴.

4. Zararın Tazmini

Uluslararası hukukta haksız bir fiil sonucu başkasının hakkını veya menfaatini ihlal eden ve bu sebeple de sorumlu bulunan uluslararası hukuk kişisi, oluşan zararı gidermekle yükümlüdür⁵⁵. Onarım

⁴⁶ STEINKAMM, s. 299.

⁴⁷ WOLFRUM, *Internationally Wrongful*, s. 272.

⁴⁸ AKSAR, Yusuf: *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk II*, 5. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2019, s. 205-206.

⁴⁹ AKSAR, s. 206.

⁵⁰ KALSHOVEN, Frits: "State Responsibility for Warlike Acts of the Armed Forces: From Article 3 of Hague Convention IV of 1907 to Article 91 of Additional Protocol I of 1977 and Beyond", *The International and Comparative Law Quarterly*, 1991, Cilt 40, Sayı 4, s. 837.

⁵¹ Konuya ilişkin uluslararası hakem kararlarının örnekleri için bkz. UZUN, Elif: *Milletlerarası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Dolayı Devletin Sorumluluğu*, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021, s. 84-85.

⁵² VENTURINI, Gabriella: "International Humanitarian Law and the Conduct of Hostilities in the Case-Law of the Eritrea-Ethiopia Claims Commission", (Ed.) GUTTRY, Andrea de / POST, Harry H. G. / VENTURINI, Gabriella: *The 1998-2000 Eritrea - Ethiopia War and Its Aftermath in International Legal Perspective, From the 2000 Algiers Agreements to the 2018 Peace Agreement*, 2. Baskı, Springer, The Netherlands, 2021, s. 354.

⁵³ GREENWOOD, Christopher: "State Responsibility and Civil Liability for Environmental Damage Caused by Military Operations", (Ed.) GRUNAWALT, R. / KING, J. / MCCLAIN, R.: *Protection of the Environment During Armed Conflict*, International Law Studies, Cilt 69, 1996, s. 401.

⁵⁴ ICJ: Reports of Judgments, Democratic Republic of the Congo v. Uganda, Judgment of 19 December 2005, par. 214.

⁵⁵ WOLFRUM, Rüdiger: "Reparation for Internationally Wrongful Acts", *Encyclopedia of Public International Law*, Cilt X, North-Holland Publishing Company, New York, 1982, s. 352.

yükümlülüğünün türleri Taslak Maddelerin 34. maddesinde eski hale iade, tazminat ve tatmin olarak belirtilmiştir.

Savaş tazminatı, uygulanan uluslararası hukukta devletin sorumluluğundan doğan genel tazminat yükümlülüğünün bir türü olarak ortaya çıkmaktadır. Taslak Maddelerin 36. maddesinde düzenlenen tazminat, zararın giderilmesinin eski hale iade yöntemiyle mümkün olmadığı hallerde başvurulacak bir yöntemdir. Bu bağlamda tazminat, ihlal sonucu ortaya çıkan ve finansal olarak ölçülebilen bir zararın mali anlamda giderilmesini ifade etmektedir⁵⁶.

Onarım türleri arasında tazminat, zararın giderilmesi için en sık başvurulacak ve en uygun olduğu kabul edilen yöntemdir⁵⁷. Örneğin, *Gabcikovo-Nagymaros* Projesi davasında Mahkeme, zarar gören bir devletin zarara uluslararası haksız fiili ile sebep olan devletten tazminat talep etmesinin, uluslararası hukukun yerleşik bir kuralına dönüştüğünü ifade etmiştir⁵⁸. Tazminat yükümlülüğünün esas amacı, oluşan zararın veya hasarın tam ve eksiksiz bir şekilde giderilmesidir. Cezaî değil aksine telafi edici bir özelliği bulunan tazminatın, zararlar orantısız olarak ve aşırı miktarda talep edilip, sorumlu devleti cezalandırma amacıyla belirlenmemesi gerekmektedir⁵⁹.

Uluslararası hukukta tam tazminat ilkesi bağlamında tazminatın, zararın mümkün olduğu kadar tam bir şekilde giderilmesini sağlayacak biçimde belirlenmesi kabul edilmektedir. Her ne kadar zararın tamamının tazmin edilmesi her durumda mümkün olmasa da yine de belirlenecek tazminatın zarardan eksik kalmaması hedeflenmektedir. Burada esas amaç, zararın oluşumundan önceki durumun mümkün olan en iyi biçimde onarılmasıdır. Ayrıca tazminatın belirlenmesi sürecinde sorumlu devletin ödeme kapasitesi de önem arz etmektedir. Bu husus UHK'nın Taslak Maddeleri hazırlık sürecinde ele alınmıştır. Nihai metinde böyle bir düzenlemenin yer almaması kararlaştırılmış olsa da uygulamada, tazminatın belirlenmesi sırasında sorumlu devletin ödeme kapasitesinin de dikkate alındığı gözlemlenmektedir⁶⁰.

Tazminatın belirlenmesi sırasında zararın türü ve niteliği de dikkate alınmaktadır. Diğer bir ifade ile ihlal edilen hukuk kuralının yapısı veya söz konusu ihlalin devam edip etmediği gibi hususlar da tazminatı etkilemektedir. Bununla birlikte, mağdur devletin tutumu ve davranışları da dikkate alınmaktadır. Taslak Maddelerin 39. maddesinde düzenlenen bu hususa mağdur devletin kasıtlı olarak veya ihmal sonucu oluşan zarara katkı sağlaması da tazminatın belirlenmesinde göz önünde bulundurulmaktadır. Bunun yanı sıra, mağdur devletin oluşan zararı herhangi bir şekilde ağırlaştırmaması beklenmektedir. Böyle bir kasti ağırlaştırma veya kötüleştirme, mağdur devletin tazminat talep etmesini engelleyecektir⁶¹. Diğer bir ifade ile sorumlu devletin tazminat yükümlülüğü, mağdur devletin kası veya ihmali sonucunda artacak olan zararı kapsamayacaktır.

II. TARİHİ SÜREÇTE KARABAĞ SORUNU

Tarihi oldukça geriye uzanan Yukarı Karabağ sorunu, özellikle XX. yy'ın ikinci yarısında belirginlik kazanmıştır. 1988 yılının Şubat ayında SSCB dahilinde Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne (ASSC) bağlı bir özerk bölge olan Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'ndeki (DKÖB) ayrılıkçı güçlerin Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nden (ESSC) aldıkları destek ile ASSC'den ayrılarak ESSC'ye bağlanmak için gerçekleştirdikleri mitingler, grevler ve diğer eylemler sonucunda Yukarı

⁵⁶ GILLARD, Emanuela-Chiara: "Reparation for Violations of International Humanitarian Law", *International Review of the Red Cross*, 2003, Cilt 85, Sayı 851, s. 531.

⁵⁷ CRAWFORD, James: *Brownlie's Principles of Public International Law*, 8. Baskı, Oxford University Press, Oxford, 2012, s. 571.

⁵⁸ UAD, *Case Concerning the Gabcikovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia)*, T. 25.09.1997, par. 152 (<https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/92/092-19970925-JUD-01-00-EN.pdf>, ET: 29.11.2022).

⁵⁹ ERKİNER / KAVAK, s. 17.

⁶⁰ ERKİNER / KAVAK, s. 17-19.

⁶¹ ERKİNER / KAVAK, s. 21-23.

Karabağ sorununun aktif aşaması başlamıştır⁶². 20 Şubat 1988'de Dağlık Karabağ Bölge Sovyeti tarafından DKÖB'nin Ermenistan ile birleştirilmesi hakkında karar kabul edilmiş, ancak 1977 SSCB Anayasası'na⁶³ aykırı olması sebebiyle söz konusu karar, SSCB Yüksek Sovyeti tarafından onaylanmamıştır. Bu kararla Ermenilerin DKÖB'yi Azerbaycan'dan tek taraflı olarak ayırma eylemleri başlamıştır⁶⁴. Ardından 12.07.1988 tarihinde hukuka aykırı bir şekilde DKÖB'nin ASSC'den ayrılma kararı alınmış, ancak bu karar da yine Anayasa'ya aykırı olduğu gerekçesiyle SSCB Yüksek Sovyeti tarafından onaylanmamıştır⁶⁵.

SSCB'nin dağılması sürecinde bundan faydalanan Ermeniler, 02.09.1991 tarihinde Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'nin (DKC) kurulduğunu ilan etmiş, Ağustos 1991'de SSCB'den bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan ise 26.11.1991 tarihli kanunla⁶⁶ Dağlık Karabağ'ın özerkliğini kaldırdığını açıkça bildirmiştir. Bunun ardından, 10.12.1991'de Dağlık Karabağ'da yalnızca Ermenilerin katıldığı referandum yapılmıştır. Referandumda DKC'nin Azerbaycan'dan bağımsızlığı yönünde oy kullanılmış, Ocak 1992'de de DKC'nin Azerbaycan'dan bağımsızlığı ilan edilmiştir⁶⁷.

SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını kazanan Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki çatışma bir savaş haline dönüşmüştür. Özellikle 1992 yılında sözde DKC'nin ilan edilmesi, çatışmaları tırmandırmıştır. Ermeniler Azerbaycan sınırlarını ihlal ederek, Azerbaycanlıları katletmiş ve ciddi insan hakları ihlalleri gerçekleştirmiştir. En şiddetli olaylar, 25.02.1992 ve 26.02.1992 tarihlerinde Hocalı'da yaşanmıştır. Ermeni güçleri 366. Rus Motorize Alayı'nın desteği ile Hocalı'ya saldırarak şehirde bir katliam gerçekleştirmiştir. Hocalı katliamı neticesinde 613 sivil vahşice öldürülmüş, 487 kişi yaralanmış, 1275 kişi de rehin alınmıştır. Hocalı'nın düşmesi Azerbaycan için önemli bir stratejik ve askeri kayıp teşkil etmiştir⁶⁸.

Hocalı'nın ardından 8 Mayıs'ta Ermeni kuvvetleri bölgenin kontrolü için önemli bir stratejik mevki olan Şuşa'yı ele geçirmiştir. Şuşa'nın alınmasıyla birlikte Yukarı Karabağ'ın neredeyse tamamı Ermenilerin eline geçmiştir. Ardından da Ermenistan ile Yukarı Karabağ arasında bir köprü görevi oluşturan Laçın ele geçirilmiştir. Laçın ve Şuşa'dan sonra Ermeniler, Yukarı Karabağ'ın dışına çıkarak Azerbaycan'ın yedi bölgesini daha almıştır. Bunun ardından BM Güvenlik Konseyi, aldığı kararlarla taraflar arasında ateşkesin imzalanması, askeri güçlerin bölgeden çekilmesi, Azerbaycan'ın ülke bütünlüğünün tesis edilmesi konusunda çağrıda bulunmuş olsa da sahadaki durum değişmemiştir⁶⁹.

Genel olarak, 1991 yılından başlayarak çatışmanın sonlandırılması ve ateşkesin imzalanması için Rusya, Kazakistan, İran gibi devletler arabuluculuk girişimlerinde bulunmuş olsa da Ermenistan saldırgan eylemlerine devam etmiştir. Bunun yanı sıra, her iki devletin 1992 yılında Avrupa Güvenlik ve

⁶² АЛИЕВ, Намиг, "Армяно-Азербайджанский Нагорно-Карабахский Конфликт в Контексте Международного Права", *Кавказ&Глобализация*, Том 1(2), (ALİYEV, Namig: "Armano-Azerbaydjanskiy Nagorno-Karabakhskiy Konflikt v Kontekste Mejdunarodnogo Prava", *Kavkaz&Globalizaciya*, Tom 1(2)), 2007, s. 20.

⁶³ 1977 SSCB Anayasası'nın 72. maddesinde sadece birlik cumhuriyetlerin SSCB'den serbestçe ayrılma haklarının bulunduğu düzenlenmiş olup, özerk bölgelerin böyle hakları bulunmamaktadır. 1977 SSCB Anayasası'nın Rusça tam metni için bkz. КОНСТИТУЦИЯ СССР Принята на внеочередной седьмой сессии Верховного Совета СССР девятого созыва 7 октября 1977 г., (KONSTITUSIYA SSSR Prinata na vneocerednoy sedmoy sessii Verhovnogo Soveta SSSR devyatogo sozıva 7 oktyabra 1977 g., <https://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnst1977.htm>, ET: 04.12.2022).

⁶⁴ МАММАДОВ, Ильгар / МУСАЕВ, Тофик: *Армяно-Азербайджанский Конфликт, История, Право, Посредничество*, 2-е изд, Баку, (MAMMADOV, İlgar / MUSAYEV, Tofik: *Armano-Azerbaydjanskiy Konflikt, İstoriya, Pravo, Posredničestvo*, 2-ye izd, Baku), 2008, s. 57.

⁶⁵ ABDULLAHZADE, Cavid: *Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu*, 2. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2014 (Hukuki Yönleriyle), s. 74.

⁶⁶ "Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətini ləğv etmək haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun qüvvəyə minməsi qaydası barəsində Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin Qərarı, Sayı 280-XII, Bakı şəhəri, 26 noyabr 1991-ci il (<https://e-qanun.az/framework/6784>, ET: 19.12.2022).

⁶⁷ ABDULLAHZADE, *Hukuki Yönleriyle*, s. 77-78.

⁶⁸ CROISSANT, Michael P.: *The Armenia - Azerbaijan Conflict, Causes and Implications*, Praeger, Westport, London, 1998, s. 77-78.

⁶⁹ NESIROVA, Aynur: "Economic Results of the Karabakh War: Plundering in the Territories of Azerbaijan During the Occupation Period", *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 2022, Cilt 5, Sayı 2, s. 260.

İşbirliği Teşkilatına katılmasıyla sorun, teşkilatın gündemine de taşınmış ve Minsk Konferansı'nda arabuluculuk çalışmaları da başlamıştır⁷⁰. Bütün bu girişimler ancak 1994 yılında bir sonuç vermiş ve taraflar arasında Mayıs 1994'te ateşkes antlaşması imzalanmıştır. "Bişkek Protokolü" olarak adlandırılan bu antlaşmayla 12 Mayıs'tan itibaren de iki devlet arasında ateşkes rejimi uygulanmaya başlanmıştır. Ateşkes rejiminin uygulanması sonucunda Ermenistan'ın işgalci saldırıları ve iki devlet arasındaki savaş resmen durdurulmuştur. Her ne kadar 1994'ten itibaren ateşkes ihlalleri sık sık yaşanmış ve her iki taraftan da çok sayıda sivil ve asker ölmüş ve yaralanmış olsa da söz konusu ateşkes, iki devlet arasında uygulanan en uzun ateşkes antlaşması olmuştur⁷¹.

I. Karabağ Savaşı olarak bilinen bu savaş sonucunda Azerbaycan'ın önemli bir kısmı, üzerinde bulunan 890 şehir, köy ve yerleşim yerleriyle birlikte ele geçirilmiş; yaklaşık bir milyon insan mülteci durumuna düşmüş, 20.000'e yakın kişi hayatını kaybetmiş, 50.000'e yakın kişi çeşitli derecelerde yaralanmış, 5.000'e yakın kişi de kaybolmuştur. İlk araştırmalarda I. Karabağ Savaşı sonucunda Azerbaycan'a verilen zararın 60 milyar ABD doları olduğu tespit edilmiştir⁷².

Daha önce de ifade edildiği gibi, 1994 yılından itibaren her ne kadar taraflar arasında imzalanan bir ateşkes antlaşması bulunsa da Ermenistan, saldırgan politikasına devam etmiştir. Nisan 2016'da Ermenistan ateşkes antlaşmasını ihlal ederek Azerbaycan'ın sivil yerleşim yerlerine saldırmaya başlamış ve 4 gün süren bu çatışmada Azerbaycan, saldırılara karşılık vererek ele geçirilmiş bazı bölgeleri kurtarmayı başarmıştır⁷³. Ardından Ermenistan Temmuz 2020'de önce Azerbaycan'ın Tovuz iline saldırmış, daha sonra 27 Eylül sabah saatlerinde Ermenistan silahlı kuvvetleri, geniş çaplı bir provokasyon başlatarak cephe hattındaki Azerbaycan ordu mevzilerine ve sivil yerleşim yerlerine büyük kalibreli silahlar ve toplarla ateş açmıştır⁷⁴. II. Karabağ Savaşı'nda Ermenistan silahlı kuvvetleri saldırgan politikasına devam etmiş ve cephe hattından uzakta olan sivil yerleşim yerlerine ateş açmış, ayırım gözetmeden kamu binalarını, dükkan ve konutları hedef almıştır. Ermenistan'ın bu savaştaki sivil kayıplara sebep olan eylemleri sonucunda Azerbaycan'da 93 sivil hayatını kaybetmiş, 454 sivil yaralanmıştır⁷⁵.

27 Eylül-9 Kasım 2020 tarihleri arasında devam eden 44 günlük savaşta Azerbaycan; Füzuli, Zengilan, Kubadlı, Cebraillillerini, bunlara bağlı olan bir grup köyü; Terter, Hocalı, Laçın illerine bağlı bir grup köyü ve yerleşim yerini kurtarmıştır⁷⁶. 8 Kasım 2020'de Şuşa'nın kurtarılmasıyla Ermenistan, mağlubiyetini kabul etmiş ve taraflar arasında Rusya'nın arabuluculuğu ile 10 Kasım'da ateşkes antlaşması imzalanmıştır⁷⁷.

Devletler arasında savaşı resmi olarak durduran bir ateşkes antlaşması imzalanmış olsa da Ermenistan silahlı güçlerinin Azerbaycan topraklarına karşı saldırıları devam etmiş ve bölgede istikrar sağlanamamıştır. 12-14 Eylül 2022 tarihlerinde Ermenistan silahlı kuvvetlerinin gerçekleştirdiği provokasyonu önlemeye çalışan Azerbaycan silahlı kuvvetlerinin 282 askeri yaralanmış ve çeşitli derecede

⁷⁰ ASLANLI, Araz: "Karabağ Sorununda Ateşkesin Kısa Tarihi", *Seta, Perspektif*, 2020, Sayı 300, s. 1-3.

⁷¹ ASLANLI, Araz: "Birinci Karabağ Savaşı'nın Nedenleri ve Sonuçları", (Ed.) ATAMAN, Muhittin / PİRİNÇÇİ, Ferhat: *Çıkmazdan Çözüme Karabağ Sorunu*, Seta Kitapları, İstanbul, 2021, s. 137.

⁷² MAMMADOV / MUSAYEV, s. 40.

⁷³ SADIGOV, Ramin: "II. Karabağ Savaşı ve Bölgesel Güçlerin Tutumu", (Ed.) KURBAN, Vefa / ÖRAZ BEŞİKÇİ, Seçil / ÇOBAN, Recep Efe: *Soğuk Savaş Sonrası Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Gelişmeler Bağlamında Güney Kafkasya*, Iksad Publications, İzmir, 2021, s. 431.

⁷⁴ SHAFIYEV, Farid / HUSEYNOV, Vasif: "Peace Negotiations can not be Held Forever", *Insight Turkey*, 2020, Cilt 22, Sayı 4, s. 106.

⁷⁵ Detaylı bilgi için bkz. 44 gün süren Vətən Müharibəsi (II Qarabağ müharibəsi) (<https://genprosecutor.gov.az/az/page/azerbaycan/i-ve-ii-qarabag-muharibesi/44-gun-suren-veten-muharibesi-ii-qarabag-muharibesi>, ET: 21.12.2022).

⁷⁶ 44 gün süren Vətən Müharibəsi (II Qarabağ müharibəsi) (<https://genprosecutor.gov.az/az/page/azerbaycan/i-ve-ii-qarabag-muharibesi/44-gun-suren-veten-muharibesi-ii-qarabag-muharibesi>, ET: 21.12.2022).

⁷⁷ GÜLER, Mehmet Çağatay: "Karabağ'ın Özgürleştirilmesi ve Sahadaki Yeni Denklem", *Seta Perspektif*, 2020, Sayı 301, s. 1-2.

fiziksel zarar görmüştür⁷⁸. Bunun yanı sıra Ermenistan, Karabağ'daki ayrılıkçı güçleri de desteklemeye devam etmiştir. Bu çerçevede, 9 Eylül 2023 tarihinde sözde DKC'de uluslararası toplum tarafından kınanan cumhurbaşkanı seçimleri gerçekleştirilmiş ve ayrılıkçı yapıya yeni bir cumhurbaşkanı seçilmiştir⁷⁹. 19 Eylül 2023 tarihinde Ermeni silahlı kuvvetlerinin döşedikleri mayınların patlaması sonucu askerlerin öldürülmesi üzerine Azerbaycan, 10 Kasım 2020 tarihli ateşkes hükümlerinin sağlanması, Karabağ'da gerçekleştirilen provokasyonların önlenmesi, Ermeni silahlı güçlerinin silahsızlandırılması ve askeri altyapılarının etkisiz hale getirilmesi, sivil halkın güvenliğinin sağlanması amacıyla bölgede terörle mücadele operasyonu başlatmıştır⁸⁰. Operasyon sonucundan 24 saat içinde Ermeni ayrılıkçı güçleri Azerbaycan'ın silahsızlanma ve Yukarı Karabağ'ın kontrolünü Azerbaycan'a teslim etme şartlarını kabul ederek teslim olduklarını bildirmişlerdir⁸¹. Bütün bu gelişmeler bölgedeki istikrarsızlığın devam ettiğinin, Ermenistan'ın halen daha Azerbaycan'a karşı saldırı girişimlerinde bulunduğu açık bir göstergesidir.

III. YUKARI KARABAĞ SORUNUNDA ERMENİSTAN'IN SORUMLULUĞU

A. Kuvvet Kullanma Yasağının İhlali

Yukarı Karabağ sorunu çerçevesinde, kuvvet kullanma yasağının Ermenistan için değerlendirilmesi, 1991 yılında SSCB'nin dağılmasının ardından söz konusu olmuştur. Zira SSCB'nin dağılmasına kadar Yukarı Karabağ sorunu iç hukuk meselesi olup uluslararası hukuk çerçevesinde değerlendirilecek bir sorun değildir. Ancak 1991 yılında, hem Azerbaycan hem de Ermenistan uluslararası hukuk sisteminin sadece haklarından yararlanan sükreleri değil, aynı zamanda bu sistemin yükümlülüklerine de uymak zorunda olan iki bağımsız devlet haline gelmiştir⁸². Ermenistan her ne kadar Yukarı Karabağ sorunda herhangi bir askeri müdahalesinin olmadığını iddia etse de⁸³ taraflar arasında çatışmanın tırmandığı 1988 yılından itibaren ESSC'nin Yukarı Karabağ'daki ayrılıkçı grupları desteklediği⁸⁴ ve bu desteğin Ermenistan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonraki süreçte de devam eden askeri müdahalenin dayanağını oluşturduğu gözlemlenmektedir⁸⁵.

1991 yılında Azerbaycan ve Ermenistan'ın bağımsızlıklarını kazanmaları ile Yukarı Karabağ sorunu artık bir uluslararası silahlı çatışmaya evrilmiştir. 16 Ekim 1991'de başlayan ve Şubat 1992'ye kadar devam eden Ermeni saldırılarının sonucunda Azerbaycan'ın 57 köyünden 35'i ele geçirilmiş, 11'i ise tamamen yıkılmıştır⁸⁶. 26 Şubat 1992 tarihinde Ermeni askeri güçlerinin sadece Azerbaycan Türklerinin yaşadığı Yukarı Karabağ dahilinde bir kasaba olan Hocalı'ya saldırımları sonucunda gerçekleştirdikleri katliamda⁸⁷ Azerbaycan⁸⁸, failerin Ermenistan askeri birlikleri olduğunu açıkça ifade

⁷⁸ Detaylı bilgi için bkz. Azərbaycan Respublikasının Müdafiə Nazirliyinin məlumatı (<https://mod.gov.az/az/news/azerbaycan-respublikasinin-mudafie-nazirliyinin-melumatı-42421.html>, ET: 21.09.2023).

⁷⁹ Detaylı bilgi için bkz. Beynəlxalq aləm Qarabağda qanunsuz "seçki"ni tanımır (<https://xalqqazeti.az/az/siyaset/138198-beynəlxalq-alemqarabagda-qanunsuz-seckini>, ET: 21.09.2023).

⁸⁰ Detaylı bilgi için bkz. Azərbaycan Respublikasının Müdafiə Nazirliyinin məlumatı (<https://mod.gov.az/az/news/mudafie-nazirliyinin-melumatı-49348.html>, ET: 21.09.2023).

⁸¹ Detaylı bilgi için bkz. Azerbaijan halts Karabakh offensive after ceasefire deal with Armenian separatists (<https://www.reuters.com/world/us-calls-azerbaijan-halt-karabakh-attack-russia-urges-return-ceasefire-2023-09-20/>, ET: 23.09.2023).

⁸² KRÜGER, Heiko: *The Nagorno-Karabakh Conflict, A Legal Analysis*, Springer, Berlin, 2010, s. 95.

⁸³ HUMAN RIGHTS WATCH/HELSINKI: *Azerbaijan, Seven Years of Conflict in Nagorno-Karabakh*, Human Rights Watch, New York, 1994, s. 115.

⁸⁴ MAKILI-ALIYEV, Kamal: *Contested Territories and International Law, A Comparative Study of the Nagorno-Karabakh Conflict and the Aland Islands Precedent*, Routledge, London, 2019, s. 6.

⁸⁵ KRÜGER, s. 100.

⁸⁶ YUNUSOV, Arif: *Karabakh: Past and Present*, Institute of Peace and Democracy, Bakü, 2005, s. 43.

⁸⁷ Hocalı'da Ermeniler tarafından gerçekleştirilen fiillerin "Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi" çerçevesinde soykırım olarak değerlendirilmesi ile ilgili olarak bkz. ÖZARSLAN, Bahadır Bumin: "Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi Açısından Hocalı Katliamı", *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2014, Cilt 4, Sayı 1.

etmektedir. Ermenistan ise sorumluluğu Yukarı Karabağ'daki düzensiz birliklere ve gönüllülere yüklemektedir⁸⁹. Ancak İnsan Hakları İzleme Komitesi, Ermenistan'ın çatışmanın başından itibaren Yukarı Karabağ'a destek sağladığını ve Azerbaycan'a karşı savaşta kullanılmak üzere silah tedarik ettiğini bildirmiştir⁹⁰. Sonuç olarak, daha 1992 yılının ilk aylarında Ermenistan, Yukarı Karabağ birliklerine ve gönüllülerine askeri yardım da dahil olmak üzere her türlü desteği vererek kuvvet kullanma yasağını düzenleyen BM Antlaşması'nın 2. maddesinin 4. fıkrasını ihlal etmiştir⁹¹.

Ermenistan'ın Yukarı Karabağ çatışmasına askeri müdahalesi 1993 yılında Kelbecer'e yönelik saldırı kapsamında oldukça belirgin bir hâle gelmiştir⁹². 1993 yılında Kelbecer ilinin ele geçirilmesi, Ermenistan'ın silahlı birlikleriyle çatışmaya doğrudan dahil olduğunun ilk örneğini oluşturmaktadır. Ermenistan'ın Kelbecer'e silahlı saldırısı ve bölgenin Ermeni askeri kuvvetleri tarafından ele geçirilmesi, kuvvet kullanma yasağının Ermenistan tarafından doğrudan ve açıkça ihlal edildiğini göstermektedir⁹³. Azerbaycan'ın Yukarı Karabağ dışındaki bir bölgesinin ele geçirilmesiyle birlikte Ermenistan üzerinde uluslararası bir baskı oluşmuştur. Bu çerçevede BM Güvenlik Konseyi de Yukarı Karabağ ile ilgili ilk kararını kabul etmiştir. BM Güvenlik Konseyi 30 Nisan 1993 tarihli 822 sayılı kararında⁹⁴ Kelbecer'den askeri kuvvetlerin çekilmesini talep etmiştir. Kelbecer'in ele geçirilmesinin ardından Ermenistan'ın saldırgan politikası devam etmiş ve BM Güvenlik Konseyi konuyla ilgili üç ayrı karar daha almıştır. Her ne kadar söz konusu kararlarda Ermenistan'ın saldırgan devlet olduğu açıkça ifade edilmese de kararların metninden anlaşıldığı üzere, işgalin ve kuvvet kullanımının hemen sonlandırılması talebinin, Ermenistan'a yönelik olduğu açıktır. Nitekim, kararlarda müdahaleci devletin her türlü düşmanca eylemlerinin sonlandırılması talep edilmiştir. Bu bağlamda Yukarı Karabağ'ın bir devlet olarak tanınmadığı, ayrıca Azerbaycan'ın ülke bütünlüğünün de hukuka aykırı bir biçimde ihlal edildiği göz önünde bulundurulduğunda, kararlarda Ermenistan'ın kastedildiği anlaşılmaktadır⁹⁵.

Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından ele geçirilmesi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) 2015 tarihli *Çıragov ve Diğerleri / Ermenistan*⁹⁶ davası kararında çözüme kavuşturulmuştur. Ermenistan'ın Yukarı Karabağ ile olan bağlantısını değerlendiren Mahkeme, Ermenistan'ın çatışmanın ilk günlerinden beri askeri müdahalesinin bulunduğunu, DKC ile Ermenistan'ın birçok konuda entegre olduğunu, Ermenistan'ın DKC'ye askeri, siyasi ve ekonomik destek sağladığını, DKC'nin bu destekler sayesinde ayakta durduğunu, sonuç itibarıyla Ermenistan'ın ele geçirilen bölgeler üzerinde etkin kontrol uyguladığını tespit etmiştir⁹⁷.

Bütün bunlar, uluslararası hukuk açısından Yukarı Karabağ'ın ve Azerbaycan'ın diğer yedi bölgesinin Ermenistan tarafından hukuka aykırı bir şekilde kuvvet kullanılarak ele geçirildiğinin açıkça kabul edildiğini göstermektedir⁹⁸. Ermenistan'ın silahlı çatışmanın tarafı olduğu, II. Karabağ Savaşı'nda kabul edilmiştir. Bu çerçevede, Ermenistan I. Karabağ Savaşı'ndan itibaren Azerbaycan devlet

⁸⁸ ABDULLAHZADE, Cavid: "Dağlık Karabağ Sorununda Ermenistan'ın Rolü ve Sorumluluğu", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2020, Cilt 69, Sayı 4 (Dağlık Karabağ), s. 1546.

⁸⁹ KRÜGER, s. 100.

⁹⁰ İnsan Hakları Komitesi'nin konuyla ilgili Rapor'un İngilizce metni için bkz. Armenia, Human Rights Developments (<https://www.hrw.org/reports/1995/WR95/HELSINKI-01.htm>, ET: 13.01.2023).

⁹¹ CORNELL, Svante E.: "Undeclared War: The Nagorno-Karabakh Conflict Reconsidered", *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, 1997, Cilt 20, Sayı 4, s. 8.

⁹² HUMAN RIGHTS WATCH/HELSINKI: *Azerbaijan, Seven Years of Conflict in Nagorno-Karabakh*, Human Rights Watch, New York, 1994, s. 115; KRÜGER, s. 102.

⁹³ ABDULLAHZADE, *Dağlık Karabağ*, s. 1549.

⁹⁴ UNSC Resolution UN Doc. S/RES/822 (1993), <https://digitallibrary.un.org/record/165604?ln=ru> (ET: 13.01.2023).

⁹⁵ ABDULLAHZADE, *Dağlık Karabağ*, s. 1550; KRÜGER, s. 103.

⁹⁶ AİHM, *Chiragov and Others v. Armenia*, B. No: 13216/05, T. 16.06.2015 (<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%2213216/05%22%5D%7D>, ET: 13.01.2023), § 180, 186.

⁹⁷ AİHM, *Chiragov and Others v. Armenia*, B. No: 13216/05, T. 16.06.2015 kararının incelemesi için bkz. SADIGZADE, Arzu: *Mülkiyet Hakkı Çerçevesinde Çıragov Davası*, Astana Yayınları, Ankara, 2020.

⁹⁸ MAKILI-ALIYEV, s. 10.

ülkesini ele geçirmiş ve işgal altında tutmuş, II. Karabağ Savaşı'nda da bu hukuka aykırı eylemlerini devam ettirmiştir⁹⁹. Böylelikle, Ermenistan'ın uluslararası hukukun *jus cogens* kuralı olan kuvvet kullanma yasağını ihlal etmesi sonucunda sorumluluğunun doğduğu anlaşılmaktadır.

B. İnsancıl Hukuk Kurallarının İhlali

Kuvvet kullanma yasağının ihlali sonucunda olduğu gibi insancıl hukuk kurallarının ihlali de devletin sorumluluğunu doğurmakta ve mağdur devlete savaş tazminatı talep etme hakkı vermektedir. Yukarı Karabağ sorunu çerçevesinde Ermenistan, 30 yıldır ele geçirdiği Azerbaycan devlet ülkesinde bir dizi insancıl hukuk kuralını ihlal etmiş ve bu ihlallerini 44 günlük II. Karabağ Savaşı sırasında da devam ettirmiştir.

Ermenistan, ele geçirdiği Azerbaycan devlet ülkesinde öncelikle demografik yapıyı değiştirmeye çalışmıştır¹⁰⁰. Bu çerçevede, Ermenistan'ın kuvvet kullanarak Azerbaycan'ın bir kısmını ele geçirmesi neticesinde Yukarı Karabağ'dan ve çevresindeki 7 bölgeden toplam 600.000 Azerbaycan Türkü yerinden edilmiş¹⁰¹, boşaltılmış bölgelere ise Ermenistan tarafından nüfus transferi yapılmıştır¹⁰². Savaş sırasında sivillerin korunmasını düzenleyen IV No.lu Cenevre Sözleşmesi'nin 49. maddesinin 6. fıkrasıyla işgalci devletin işgal ettiği topraklara kendi halkını nakletmesi veya tehcir etmesi yasaklanmıştır. Bunun yanı sıra, Cenevre Sözleşmelerinin 1977 Ek I No.lu Protokolü'nün 85. maddesinin 4. fıkrasının (a) bendiyle de 49. maddesinin 6. fıkrasındaki yasağa ek olarak işgal altında bulunan topraktaki halkın sınır dışı edilmesi de yasaklanmıştır. Böylelikle, Ermenistan'ın söz konusu eylemleriyle insancıl hukuk kurallarını ağır bir şekilde ihlal ettiği anlaşılmaktadır.

Azerbaycan'ın ele geçirilen devlet ülkesinde kültür varlıklarına ve çevreye de ciddi zarar verilmiştir. Ermenistan'ın saldırganlığı neticesinde Azerbaycan halkının geçmişini ve bugününü yansıtan mimari eserler, 100'ü aşkın arkeolojik abide, müzeler, resim galerileri, kitap ve el yazmalarının bulunduğu 927 kütüphane, kültür sarayları, devlet tiyatroları işgal edilmiş topraklarda kalmıştır. Ermeniler tarafından işgal döneminde söz konusu müzeler dağıtılmış, heykeller, resimler, tarihi eserler talan edilmiş, birçok değerli eser de Ermenistan'a götürülmüştür¹⁰³. Söz konusu eylemleriyle Ermenistan, 1954 tarihli "Silahlı Çatışmalarda Kültürel Değerlerin Korunmasına İlişkin Sözleşme"¹⁰⁴, Cenevre Sözleşmelerinin 1977 Ek I No.lu Protokolü, 1972 tarihli "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme"¹⁰⁵ dahil olmakla bir dizi antlaşma kurallarını ihlal etmiştir.

Ermenistan'ın insancıl hukuk kurallarını ihlali, II. Karabağ Savaşı sırasında da devam etmiştir. Bu çerçevede, Ermenistan'ın cephe hattının dışında kalan sivillere ve sivil yerleşim yerlerine yaptığı saldırılar ön plana çıkmaktadır. Bunlar arasında öncelikle 4-11 Ekim 2020'de Azerbaycan'ın ikinci büyük şehri olan ve cephe hattından oldukça uzakta bulunan Gence şehrine yapılan füze saldırıları dikkat çekmektedir. Söz konusu saldırılar, 11 sivilin ölümüne ve 69 sivilin yaralanmasına sebep olmuştur. Üstelik bu saldırılar, sadece işgal edilmiş Yukarı Karabağ bölgesinden değil aynı zamanda Ermenistan'ın şehirlerinden de gerçekleştirilmiştir¹⁰⁶. Sivil halkı hedef alan diğer bir saldırı, yine cephe hattın-

⁹⁹ ABDULLAHZADE, *Dağlık Karabağ*, s. 1554.

¹⁰⁰ ABDULLAHZADE, *Dağlık Karabağ*, s. 1555.

¹⁰¹ Tackling Azerbaijan's IDP Burden, ICG, 27 February 2012 (<https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/azerbaijan/tackling-azerbaijan-s-idp-burden>, ET: 13.01.2023).

¹⁰² The situation in the occupied territories of Azerbaijan - Letter dated 11 Nov 2004 from the Permanent Representative of Azerbaijan to the UN addressed to the President of the GA (A/59/56), <https://reliefweb.int/report/armenia/situation-occupied-territories-azerbaijan-letter-dated-11-nov-2004-permanent> (ET: 13.01.2023).

¹⁰³ ZENGİN, Eyüp / İBAYEV, Vefaddin: "Karabağ'ın İşgalinin Kültürel Etkileri", (Ed.) YILMAZ, Reha: *Qarabağ: Bildiklerimiz və Bilmədiklerimiz*, Qafqaz Universiteti, Şərqi-Qərb, Bakı, 2010, s. 344-348.

¹⁰⁴ Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention, The Hague, 14 May 1954 (https://en.unesco.org/sites/default/files/1954_Convention_EN_2020.pdf, ET: 13.01.2023).

¹⁰⁵ Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, UNESCO, Adopted by the General Conference at its seventeenth session Paris, 16 November 1972 (<https://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf>, ET: 17.01.2023).

¹⁰⁶ MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS: *Database on Aggression by Armenia against Azerbaijan*, 2020, s. 4.

dan uzakta yerleşen Azerbaycan'ın Berde şehrine 27-28 Ekim'de yapılan saldırılardır. Söz konusu saldırılar neticesinde 27 sivil hayatını kaybetmiş, 105 sivil yaralanmış, ayrıca özel mülklere, tarihi ve kültürel yapılara da ciddi zarar verilmiştir¹⁰⁷.

44 günlük savaşta Ermenistan silahlı kuvvetlerinin hiçbir ayırım gözetmeden Fuzuli, Beylagan, Ağdam, Ağcabedi, Naftalan, Goranboy, Gence şehirleri gibi sivil yerleşim yerlerine ve sivil halka karşı yaptığı saldırılar sonucunda içlerinde kadınların, çocukların ve yaşlıların bulunduğu 93 sivil hayatını kaybetmiş, 454 sivil ise yaralanmıştır¹⁰⁸. Ermenistan'ın söz konusu eylemleri insancıl hukuk kurallarını düzenleyen 1899 ve 1907 La Haye ve 1949 Cenevre Sözleşmelerinin, özellikle de savaş sırasında sivillerin korunmasını öngören IV No.lu Cenevre Sözleşmesi'nin ve Cenevre Sözleşmelerinin 1977 Ek I No.lu Protokolü'nün ihlalini oluşturmaktadır. Ek I No.lu Protokol'ün 48. maddesinde çatışma sırasında sivil halkın korunmasını sağlamak için çatışan tarafların eylemlerini sadece askeri hedeflere yönlendirmeleri ve sivil halk ile muharipleri ayırt etmeleri gerektiği düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra, 51. maddenin 2. fıkrası gereğince de sivil halkın saldırıların hedefi olması yasaklanmıştır. Anlaşılabileceği üzere Ermenistan, savaş sırasında sivilleri hedef alarak ve cephe hattından oldukça uzakta yerleşen sivil yerleşim yerlerine hiçbir ayırım gözetmeden saldırarak söz konusu antlaşma hükümlerini ihlal etmiştir.

Ermenistan'ın II. Karabağ Savaşı sırasında gerçekleştirdiği askeri operasyonlarda uluslararası insancıl hukuk kuralları çerçevesinde yasaklı olan silahları ve yöntemleri de kullandığı tespit edilmiştir. Ermeni silahlı kuvvetleri, 8 Ekim - 8 Kasım tarihleri arasında sivil nüfusun yoğun olarak yaşadığı Fuzuli ve Terter bölgelerine, Azerbaycan'ın doğal zenginliği olan Şuşa şehrindeki ormanlara en az 6 adet beyaz fosforlu top mermilerle saldırarak geniş, uzun süreli ve ciddi zararın ortaya çıkmasına sebep olmuştur¹⁰⁹. 28 Ekim'de sivillere yönelik olarak Berde şehrine düzenlenen saldırılarda da Ermeni silahlı güçlerinin, ayırım gözetmeyen bir silah olduğundan kullanılması yasaklanmış olan msket bombası kullandığı tespit edilmiştir¹¹⁰. Berde'ye atılan msket bombalarından biri de şehrin en büyük hastanesi olan Berde Merkez Hastanesi'nin 100 metre yakınına düşmüştür¹¹¹. Söz konusu msket bombalarının kullanımının Cenevre Sözleşmelerine Ek I No.lu Protokol ile ve 1907 La Haye Sözleşmesi ile de yasaklandığı söylenebilir. Nitekim, Ek I No.lu Protokol'ün 35. maddesinde ve 1907 La Haye Sözleşmesi'nin 22. maddesi ile 23. maddesinin (e) bendinde çatışma taraflarının çatışma sırasında kullanacakları savaş araçlarının ve yöntemlerinin sınırsız olmadığı, gereğinden fazla yaralanmaya ve acı çekilmesine sebep olacak silahların, malzemelerin ve savaş yöntemlerinin kullanılmasının yasak olduğu düzenlenmiştir. Bu çerçevede, msket bombaları da ayırım gözetmeden sivil halka ciddi zarar vermesi ve gereksiz acılara sebep olması açısından uluslararası insancıl hukuk kurallarıyla yasaklanmış silahlar kategorisinde değerlendirilmektedir. Sonuç olarak, Ermenistan II. Karabağ Savaşı sırasında yasaklanmış araç ve yöntemleri kullanarak söz konusu antlaşma hükümlerini de ihlal etmiştir.

44 günlük savaşta Ermeni silahlı kuvvetleri dini mekanlara ve kültürel esere saldırı gerçekleştirmiş, ayrıca çevreye de ciddi zararlar vermiştir. Gence'ye yapılan saldırılar sırasında Gence Devlet Tarihi ve Kültürel Envanteri'nde yer alan İmamzade Dini Külliyesi ve 1887 yılında inşa edilen Rus

¹⁰⁷ THE COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS (OMBUDSMAN) OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN: *Report Concerning the Factual Evidences of Extensive Civilian Casualties and Damage to Civilian Objects in Barda City Caused by the Ballistic Missiles Launched by Armenian Armed Forces*, 2020, s. 5.

¹⁰⁸ 44 gün sürən Vətən Müharibəsi (II Qarabağ müharibəsi) (<https://genprosecutor.gov.az/az/page/azerbaycan/i-ve-ii-qarabag-muharibesi/44-gun-suren-veten-muharibesi-ii-qarabag-muharibesi>, ET: 21.12.2022).

¹⁰⁹ 44 gün sürən Vətən Müharibəsi (II Qarabağ müharibəsi) (<https://genprosecutor.gov.az/az/page/azerbaycan/i-ve-ii-qarabag-muharibesi/44-gun-suren-veten-muharibesi-ii-qarabag-muharibesi>, ET: 21.12.2022).

¹¹⁰ Amnesty International: *Armenia/Azerbaijan: First confirmed use of cluster munitions by Armenia 'cruel and reckless'*, <https://www.amnesty.org/en/latest/press-release/2020/10/armenia-azerbaijan-first-confirmed-use-of-cluster-munitions-by-armenia-cruel-and-reckless/> (ET: 25.01.2023).

¹¹¹ Human Rights Watch: *Armenia: Cluster Munitions Kill Civilians in Azerbaijan*, 2020 (<https://www.hrw.org/news/2020/10/30/armenia-cluster-munitions-kill-civilians-azerbaijan>, ET: 25.01.2023).

Ortodoks Kilisesi Aleksandr Nevsky zarar görmüştür¹¹². Ermeni silahlı kuvvetleri Azerbaycan tarafından kurtarılan topraklardan çekilirken özellikle Kelbecer bölgesinin doğal kaynaklarına, çevresine ve biyolojik çeşitliliğine verdiği zararın yanı sıra değerli ağaç ve çalı türleri açısından zengin olan ormanları da kasıtlı olarak tahrip etmiştir¹¹³. Böylelikle Ermenistan, tarihi ve dini eserlere, kültür ve eğitim kurumlarına saldırarak, ayrıca çevreye de zarar vererek yine uluslararası insancıl hukuk kurallarını ihlal etmiştir. Nitekim, Cenevre Sözleşmelerine Ek I No.lu Protokol'ün 53. maddesi silahlı çatışma sırasında kültürel mallara ve dini mekânlara yönelik saldırıların gerçekleştirilmesini, bu unsurların askeri amaçlarla kullanılmasını ve misilleme hedefi oluşturmasını yasaklamıştır. 35. maddenin 3. fıkrasında ve 55. maddede ise çevrenin korunması düzenlenmiş, savaş veya çatışma sırasında çevreye kalıcı, yaygın ve ciddi zarar verecek her türlü yöntem ve araç yasaklanmıştır. Sonuç olarak Ermenistan'ın, ele geçirilen Azerbaycan topraklarında hem I. ve II. Karabağ Savaşları sırasında hem de toprakların işgal altında bulunduğu yaklaşık 30 sene boyunca uluslararası insancıl hukuk kurallarını ağır şekilde ihlal ettiği anlaşılmaktadır.

C. Sorumluluğun Ermenistan'a Atfedilmesi

Daha önce de ifade edildiği üzere, devletin uluslararası sorumluluğunun işletilebilmesi için uluslararası hukuk ihlalinin devlete atfedilebilir olması, diğer bir ifade ile devletle gerçekleştirilen ihlal arasında bir bağın oluşturulması gerekmektedir. Taslak Maddelerde, devlet organlarının eylemlerinin devletin eylemleri olarak kabul edildiğinin (4. madde) yanı sıra devletin organı olmayan ancak devletin emri veya talimatıyla hukuka aykırı eylemi gerçekleştiren kişi veya grubun da eyleminin devlete isnat edileceği (8. madde) hüküm altına alınmıştır. Bu husus UAD tarafından 1986 tarihli Nikaragua davasında¹¹⁴ incelenmiş olup özel kişilerin davranışlarının devlete atfedilebilmesi ve devletin sorumluluğunu doğurması için devletin, davranışları gerçekleştirenler üzerinde etkin kontrole (*effective control*) sahip olduğunun kanıtlanması gerektiğine karar verilmiştir. (par. 115). Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (EYUCM) Temyiz Dairesi ise 1999 tarihli Tadic davasında söz konusu katı etkin kontrol testini esnetmiş¹¹⁵, şahsın veya grubun bir devletin *de facto* organı olarak kabul edilmesi için uygun olan kontrolün derecesinin her olayın olgusal koşullarına göre değişebileceği kanısına varmıştır. Bu çerçevede, eylemlerin devlete atfedilebilmesi için devletin sadece bu şahıslar veya gruplar üzerinde belli bir ölçüde yetki kullandığının değil, aynı zamanda söz konusu eylemlerin gerçekleştirilmesine ilişkin olarak bu şahıslara veya gruplara özel talimatlar verdiğinin veya eylemlerin gerçekleştirilmesinin ardından bu eylemleri alenen onayladığının da kanıtlanması gerekmektedir (par. 117-118)¹¹⁶. EYUCM Temyiz Dairesi, silahlı gruplar tarafından işlenen hukuka aykırı davranışların devlete atfedilebilmesi için devletin, bu gruplar üzerinde genel kontrolünün bulunmasını yeterli bulmuştur. Daire, devletin bu grupları sadece finanse etmesinin, askeri açıdan desteklemesinin veya eğitim vermesinin değil, söz konusu grubun faaliyetlerini planlamasının ya da örgütlemesinin de grup üzerinde genel bir kontrolünün bulunduğu kanıtlanması için yeterli olduğuna hükmetmiştir. Öte yandan Daire, grup üyelerine yönelik özel talimatlarının verilmesinin gerekli olmadığını ifade etmiştir¹¹⁷.

¹¹² BEYNƏLXALQ AVRAŞIYA MƏTBUAT FONDU: *İkinci Qarabağ Mühəribəsi Başlama Səbəbləri, Yaradığı Fəsadlar və Tərədilən Cinayətlərə dair Hesabat*, Sentyabr-Oktyabr 2020, s. 10.

¹¹³ Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi: *Ermənilər tərəfindən təbiətin vəhşicəsinə talan edilməsinə son qoyulması üçün Azərbaycanın haqlı tələbi beynəlxalq təşkilatların diqqətinə çatdırılıb*, 2020 (<http://eco.gov.az/az/nazirlik/xeber?newsID=11639>, ET: 28.01.2023).

¹¹⁴ UAD, *Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*, T. 27.06.1986 (<https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf>, ET: 04.02.2023).

¹¹⁵ JINKS, Derek: "State Responsibility for the Acts of Private Armed Groups", *Chicago Journal of International Law*, 2003, Cilt 4, Sayı 1, s. 89.

¹¹⁶ EYUCM, *Prosecutor v. Dusko Tadic*, B. No: IT-94-1-A, T. 15.07.1999 (<https://ucr.irmct.org/scasedocs/case/IT-94-1#eng>, ET: 04.02.2023).

¹¹⁷ ABDULLAHZADE, *Dağlık Karabağ*, s. 1562.

Yukarı Karabağ sorununda değerlendirilmesi gereken husus, hem I. ve II. Karabağ Savaşları sırasında hem de işgal sürecinde Karabağ'da gerçekleştirilen hukuka aykırı eylemlerin Ermenistan'ın kontrolü altında gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğine ilişkindir. Her ne kadar Ermenistan, özellikle I. Karabağ Savaşı'na kendi askeri kuvvetleriyle katılmadığını, söz konusu savaşın Yukarı Karabağ'daki savunma birlikleri tarafından yürütüldüğünü ifade etse de bu birlikler üzerinde Ermenistan'ın etkin denetiminin olduğu veya bu birliklerin Ermenistan'ın *de facto* organı niteliğinde olduğu açıktır. Diğer bir ifade ile Ermenistan'ın Yukarı Karabağ'daki birlikler üzerinde genel kontrolün ötesinde, UAD'nin ileri sürdüğü etkin kontrol tezini sağladığı ileri sürülebilir. Nitekim Yukarı Karabağ'da gerçekleşen operasyonların birçoğuna Ermenistan'ın kendi askeri kuvvetleri ile katılması ve ayrıca Yukarı Karabağ yönetimi ile kurduğu siyasi, ekonomik ve askeri bütünlük, Ermenistan'ın askeri faaliyetler sırasında Yukarı Karabağ'ın hem yönetiminin hem de askeri birliklerinin üzerinde etkin kontrolünün bulunduğunu göstermektedir¹¹⁸.

Ermenistan'ın etkili kontrolü meselesi, AİHM'nin *Çıragov* davasında da ele alınmıştır. Ermenistan'ın Yukarı Karabağ sorunundaki müdahalesini değerlendirmek için birçok hususu inceleyen mahkeme, Ermenistan siyasi liderlerinin ifadelerine de dikkat çekmiştir. Özellikle Ermenistan'ın o dönemki Cumhurbaşkanı *Serj Sarkisyan*'ın Ocak 2013'te Savunma Bakanlığı liderlerine yaptığı ve Ermenistan'ın dış politikasının amacının, Yukarı Karabağ savaşındaki orduları tarafından kazanılan zaferin hukuken tanınmasını sağlamak olduğunu beyan ettiği konuşmayı (par. 178) öne süren Mahkeme, Ermenistan'ın ilk günden beri Yukarı Karabağ çatışmasının bir tarafı olduğunu, Ermenistan ile Yukarı Karabağ'ın birçok konuda entegre olduğunu, sonuç olarak da Ermenistan'ın Yukarı Karabağ üzerinde etkin kontrol uyguladığını vurgulamıştır (par. 186).

Sonuç olarak, Yukarı Karabağ sorunu çerçevesinde gerçekleştirilen hem kuvvet kullanma yasağı hem de insancıl hukuk kuralları ihlalinin, Ermenistan'ın bazen kendi devlet organları veya askeri birlikleri aracılığıyla bazen de DKC'de uyguladığı etkili kontrol çerçevesinde oradaki birlikler aracılığıyla yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, Ermenistan'ın uluslararası hukuk çerçevesinde sorumluluğunun ortaya çıktığı ve söz konusu ihlaller sonucunda ortaya çıkan zararı tazmin etme yükümlülüğünün bulunduğu açıktır.

IV. AZERBAYCAN'IN SAVAŞ TAZMİNATI TALEP ETME HAKKI

Azerbaycan ve Ermenistan arasında 10 Kasım 2020 tarihinde bir ateşkes antlaşması imzalanmıştır. Uluslararası hukukta ateşkes antlaşmaları savaşı sonlandırmaz, sadece taraflar arasındaki askeri eylemleri askıya alır¹¹⁹. Nitekim, 10 Kasım Antlaşması'nın 1. maddesinde de tarafların silahlı çatışmaları durdurmayı kabul ettikleri ifade edilmiştir. Ateşkes antlaşması barış antlaşmasının imzalanması yönünde bir adım olarak kabul edilmektedir¹²⁰. Ateşkes antlaşmasının aksine barış antlaşması, savaşı sonlandırmakta ve tarafların savaştan sonra oluşacak barış ilişkilerinin temellerini düzenlemektedir¹²¹. Barış antlaşmasında savaşa son verme meselelerinin düzenlenmesiyle birlikte tarafların gerekli gördüğü takdirde savaş veya silahlı çatışma sırasında ortaya çıkan zararın tazmin edilmesi meselesi de ele alınmaktadır. Daha önce de ifade edildiği üzere, özellikle I. ve II. Dünya Savaşlarının ardından imzalanan barış antlaşmalarında da olduğu gibi savaş tazminatının barış antlaşmalarında düzenlenmesi oldukça yerleşik bir uygulama hâline gelmiştir.

Yukarıda yapılan değerlendirmeler sonucunda, Azerbaycan'ın hem I. ve II. Karabağ Savaşları sonucunda hem de yaklaşık 30 yıldır topraklarının işgal altında kalması sonucunda ciddi maddi ve manevi zarara uğradığı anlaşılmaktadır. Söz konusu zararlar, Ermenistan tarafından hem kuvvet kullanma

¹¹⁸ ABDULLAHZADE, *Dağlık Karabağ*, s. 1563-1564.

¹¹⁹ Ateşkes antlaşması literatürde silah bırakışımı olarak ifade edilmektedir. Detaylı bilgi için bkz. PAZARCI, s. 327.

¹²⁰ PAZARCI, s. 328.

¹²¹ MERAY, Seha L.: *Devletler Hukukuna Giriş II*, 4. Baskı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1975, s. 623.

yaşadığının hem de insancıl hukuk kurallarının ihlali neticesinde ortaya çıkmıştır. Her ne kadar Azerbaycan ve Ermenistan arasında henüz bir barış antlaşması imzalanmamış olsa da 10 Kasım 2020 tarihli ateşkes antlaşmasının barış antlaşmasının imzalanması yönünde bir adım olduğu açıktır. Bu çerçevede, Azerbaycan'ın barış antlaşması müzakereleri sırasında, Ermenistan'ın saldırganlığı sonucunda uğradığı zararlardan dolayı savaş tazminatı talep etme hakkı bulunmaktadır.

Savaş tazminatı sadece nakdi olarak değil ayrıca aynı olarak da talep edilebilmektedir. Uygulamada devletlerin savaş tazminatı talep ederken tazminat ödemekle yükümlü olan devletin ekonomik durumunu da göz önünde bulundukları görülmektedir. Nitekim, yukarıda da bahsedildiği gibi Lozan Barış Antlaşması'nda Yunanistan'ın savaş tazminatı ödemek için mali durumunun elverişli olmadığı, bu sebeple de savaş tazminatını aynı olarak Karaağaç bölgesini Türkiye'ye geri vermek suretiyle ödediği bilinmektedir. Aynı şekilde II. Dünya Savaşı'nın ardından yapılan barış antlaşmalarında da tazminat ödeyecek devletin ödeme kapasitesi göz önünde bulundurulmuş, nakdi tazminat yerine aynı tazminatın ödenmesinin daha uygun olacağı kararlaştırılmıştır. Bu çerçevede, Ermenistan'ın da ödeme kapasitesi değerlendirildiğinde 30 yıla yakın bir süreçte sebep olduğu zararı nakdi olarak ödeme kapasitesinin bulunmadığı söylenebilir. Böylelikle, Ermenistan'ın hukuka aykırı eylemleri sonucunda Azerbaycan'ın 30 yıldır uğradığı zararın tazmini için aynı olarak da savaş tazminatı talep etme hakkı bulunmaktadır.

SONUÇ

Temeli antik çağdaki haraç uygulamasına dayanan ve XIX. yy'a kadar daha çok galip devletlerin takdirine göre uygulama alanı bulan savaş tazminatı, özellikle I. ve II. Dünya Savaşlarının ardından imzalanan barış antlaşmalarının önemli bir unsuru haline gelmiştir. Ancak XX. yy'da devletlerin uluslararası ilişkilerinde savaşa başvurmalarının yasaklanması neticesinde aralarındaki çatışmaları savaş olarak adlandırmaktan kaçınmaları, barış antlaşmalarının imzalanmasını ve doğal olarak da barış antlaşmalarında düzenlenen savaş tazminatı uygulamasını azaltmıştır. Ancak barış antlaşmalarında savaş tazminatının düzenlenmesi uluslararası hukukta hâlâ geçerliliğini koruyan bir uygulamadır. Öte yandan, savaş tazminatı konusu BM Güvenlik Konseyi ve UAD kararlarında da ele alınmaktadır. Günümüzde devletlerin uluslararası hukuka aykırı eyleminden doğan sorumluluğunun neticesinde ortaya çıkan zararı onarma yükümlülüğünün bir türü olarak ele alınan savaş tazminatı, savaşa ilişkin hukuk kuralları olan kuvvet kullanma yasağının ve insancıl hukuk kurallarının ihlaline dayanmaktadır.

Ermenistan, Yukarı Karabağ sorunu çerçevesinde çatışmaların ilk gününden itibaren uluslararası hukuk kurallarını ağır bir şekilde ihlal etmiştir. Öncelikle, SSCB'den bağımsızlığını kazandıktan sonra Yukarı Karabağ'daki ayrılıkçı birliklere askeri yardım ve silah tedariki dâhil her türlü desteği sunmakla dolaylı olarak kuvvet kullanma yasağını ihlal etmiştir. Bununla birlikte, yukarıda detaylı olarak ele alındığı üzere 1993 yılında Ermenistan silahlı birliklerinin Kelbecer ilini işgal etmesiyle de Ermenistan'ın çatışmanın tarafı olduğu ve doğrudan kuvvet kullanma yasağını ihlal ettiği anlaşılmaktadır. Kuvvet kullanma yasağının, yani BM Antlaşması'nın 2. maddesinin4. Fıkrasının ihlalinin yanı sıra Ermenistan, I. ve II. Karabağ Savaşları sırasında ve ayrıca 30 yıla yakın işgal altında tuttuğu topraklarda bir dizi insancıl hukuk kuralını ihlal etmiştir. Ermenistan, söz konusu uluslararası hukuka aykırı eylemleri hem kendi organları hem de DKC'deki askeri birlikleri aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Ermenistan'ın sorumluluğunu doğuran bu hukuka aykırı eylemler sonucunda Azerbaycan'a ciddi maddi ve manevi zarar verilmiştir. Nitekim, öncelikle Azerbaycan topraklarının 30 yıla yakın bir süreçte işgal altında kalması sonucu pek çok zarar ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra, her iki savaş sırasında sivil yerleşim yerlerine yapılan saldırılar sonucunda can ve mal kayıpları ortaya çıkmıştır. Bütün bu hususlar değerlendirildiğinde, Azerbaycan'ın Karabağ sorunu çerçevesinde uğradığı tüm zararlardan dolayı aynı ve nakdi olarak savaş tazminatı talep etme hakkının bulunduğu açıktır.

KAYNAKÇA

- ABDULLAHZADE, Cavid: “Dağlık Karabağ Sorununda Ermenistan’ın Rolü ve Sorumluluğu”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2020, Cilt 69, Sayı 4, s. 1541-1568 (Dağlık Karabağ).
- ABDULLAHZADE, Cavid: *Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu*, 2. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2014 (Hukuki Yönleriyle).
- AKSAR, Yusuf: *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk II*, 5. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2019.
- ASLANLI, Araz: “Birinci Karabağ Savaşı’nın Nedenleri ve Sonuçları”, (Ed.) ATAMAN, Muhittin / PİRİNÇÇİ, Ferhat: *Çıkmazdan Çözüme Karabağ Sorunu*, Seta Kitapları, İstanbul, 2021, s. 117-140.
- ASLANLI, Araz: “Karabağ Sorununda Ateşkesin Kısa Tarihi”, *Seta, Perspektif*, 2020, Sayı 300, s. 1-5.
- BEYNƏLXALQ AVRASIYA MƏTBUAT FONDU: *İkinci Qarabağ Müharibəsi Başlama Səbəbləri, Yaratdığı Fəsadlar və Tərəfdar Cinayətlərə dair Hesabat*, Sentyabr-Oktyabr, 2020.
- BOZKURT, Enver / POYRAZ, Yasin / ERDAL, Selcen: *Devletler Hukuku*, 11. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2021.
- BOZKURT, Enver: *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı*, 3. Baskı, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2007.
- CORNELL, Svante E.: “Undeclared War: The Nagorno-Karabakh Conflict Reconsidered”, *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, 1997, Cilt 20, Sayı 4, s. 1-24.
- CRAWFORD, James: *Brownlie’s Principles of Public International Law*, 8. Baskı, Oxford University Press, Oxford, 2012.
- CROISSANT, Michael P.: *The Armenia - Azerbaijan Conflict, Causes and Implications*, Praeger, Westport, London, 1998.
- DARCY, Shane: *Judges, Law and War: The Judicial Development of International Humanitarian Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2014.
- DEMİR, Şerif: “Lozan Barış Antlaşması ve Türkiye-Yunanistan Arasındaki Tazminat Meselesi”, *Yeni Türkiye*, 2017, Sayı 93, s. 562-568.
- DÜLGER, Kenan: *Devletin Uluslararası İnsancıl Hukuk İhlalinden Doğan Sorumluluğu*, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2015.
- ERKİNER, Hakkı Hakan / KAVAK, Muhammed Halid: “Uluslararası Sorumluluk Hukukunda Devletlerarası Zararlara Yönelik Tazminatın Belirlenmesi”, *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, 2022, Cilt 7, Sayı 1, s. 1-30.
- ERKİNER, Hakkı Hakan: *Devletin Haksız Fiilden Kaynaklanan Uluslararası Sorumluluğu*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- GATTINI, Andrea: “The UN Compensation Commission: Old Rules, New Procedures on War Reparations”, *European Journal of International Law*, 2002, Cilt 13, Sayı 1, s. 161-181.
- GILLARD, Emanuela-Chiara: “Reparation for Violations of International Humanitarian Law”, *International Review of the Red Cross*, 2003, Cilt 85, Sayı 851, s. 529-553.
- GREENWOOD, Christopher: “State Responsibility and Civil Liability for Environmental Damage Caused by Military Operations”, (Ed.) GRUNAWALT, R. / KING, J. / MCCLAIN, R.: *Protection of the Environmental During Armed Conflict*, International Law Studies, Cilt 69, 1996, s. 397-415.
- GREENWOOD, Christopher: *International Humanitarian Law and the Laws of War, Preliminary Report for the Centennial Commemoration of the First Hague Peace Conference 1899*, London School of Economics and Political Science, London, 1998.
- GRENVILLE, John / WASSERSTEIN, Bernard: *The Major International Treaties of the Twentieth Century, A History and Guide with Texts*, Routledge, London and New York, 2013.
- GÜLER, Mehmet Çağatay: “Karabağ’ın Özgürleştirilmesi ve Sahadaki Yeni Denklem”, *Seta Perspektif*, 2020, Sayı 301, s. 1-4.
- HUMAN RIGHTS WATCH/HELSINKI: *Azerbaijan, Seven Years of Conflict in Nagorno-Karabakh*, Human Rights Watch, New York, 1994.
- JINKS, Derek: “State Responsibility for the Acts of Private Armed Groups”, *Chicago Journal of International Law*, 2003, Cilt 4, Sayı 1, s. 83-96.

- KALSHOVEN, Frits: “State Responsibility for Warlike Acts of the Armed Forces: From Article 3 of Hague Convention IV of 1907 to Article 91 of Additional Protocol I of 1977 and Beyond”, *The International and Comparative Law Quarterly*, 1991, Cilt 40, Sayı 4, s. 827-858.
- KRÜGER, Heiko: *The Nagorno-Karabakh Conflict, A Legal Analysis*, Springer, Berlin, 2010.
- LOW, Luan / HODGKINSON, David: “Compensation for Wartime Environmental Damage: Challenges to International Law After the Gulf War”, *Virginia Journal of International Law*, 1995, Cilt 35, s. 405-484.
- MAKILI-ALIYEV, Kamal: *Contested Territories and International Law, A Comparative Study of the Nagorno-Karabakh Conflict and the Aland Islands Precedent*, Routledge, London, 2019.
- MERAY, Seha L. (Çev.): *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 2018 (Lozan).
- MERAY, Seha L.: *Devletler Hukukuna Giriş II*, 4. Baskı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1975.
- MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS: *Database on Aggression by Armenia against Azerbaijan*, 2020.
- NESIROVA, Aynur: “Economic Results of the Karabakh War: Plundering in the Territories of Azerbaijan During the Occupation Period”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 2022, Cilt 5, Sayı 2, s. 257-266.
- ÖZARSLAN, Bahadır Bumin: “Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi Açısından Hocalı Katliamı”, *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2014, Cilt 4, Sayı 1, s. 187-214.
- PAZARCI, Hüseyin: *Uluslararası Hukuk Dersleri, III. Kitap*, 6. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2019.
- PAZARCI, Hüseyin: *Uluslararası Hukuk Dersleri, IV. Kitap*, 4. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2020.
- SADIGOV, Ramin: “II. Karabağ Savaşı ve Bölgesel Güçlerin Tutumu”, (Ed.) KURBAN, Vefa / ÖRAZ BE-ŞİKÇİ, Seçil / ÇOBAN, Recep Efe: *Soğuk Savaş Sonrası Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Gelişmeler Bağlamında Güney Kafkasya*, İksad Publications, İzmir, 2021, s. 423-480.
- SADIGZADE, Arzu: *Mülkiyet Hakkı Çerçevesinde Çırağov Davası*, Astana Yayınları, Ankara, 2020.
- SEIDL-HOHENVELDERN, Ignaz: “Reparations”, *Encyclopedia of Public International Law*, North-Holland Publishing Company, New York, 1982, s. 178-180.
- SHAFIYEV, Farid / HUSEYNOV, Vasif: “Peace Negotiations can not be Held Forever”, *Insight Turkey*, 2020, Cilt 22, Sayı 4, s. 99-111.
- SONYEL, Salahi R.: “Lozan’da Türk Diplomasisi”, *Belleten*, 1974, Cilt 38, Sayı 149, s. 41-116.
- STEINKAMM, Armin A.: “War Damages”, *Encyclopedia of Public International Law, Cilt IV*, North-Holland Publishing Company, New York, 1982, s. 298-303.
- SULLO, Pietro / WYATT, Julian: “War Reparations”, *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford University Press, Oxford, 2014.
- THE COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS (OMBUDSMAN) OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN: *Report Concerning the Factual Evidences of Extensive Civilian Casualties and Damage to Civilian Objects in Barda City Caused by the Ballistic Missiles Launched by Armenian Armed Forces*, 2020.
- TÜTÜNCÜ, Ayşe Nur: *İnsancıl Hukuka Giriş*, 4. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2019.
- UZUN, Elif: *Milletlerarası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Dolayı Devletin Sorumluluğu*, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021.
- VENTURINI, Gabriella: “International Humanitarian Law and the Conduct of Hostilities in the Case-Law of the Eritrea-Ethiopia Claims Commission”, (Ed.) GUTTRY, Andrea de / POST, Harry H. G. / VENTURINI, Gabriella: *The 1998-2000 Eritrea - Ethiopia War and Its Aftermath in International Legal Perspective, From the 2000 Algiers Agreements to the 2018 Peace Agreement*, 2. Baskı, Springer, The Netherlands, 2021, s. 345-372.
- WOLFRUM, Rüdiger: “Internationally Wrongful Acts”, *Encyclopedia of Public International Law, Cilt X*, North-Holland Publishing Company, New York, 1982, s. 271-277 (Internationally Wrongful).
- WOLFRUM, Rüdiger: “Reparation for Internationally Wrongful Acts”, *Encyclopedia of Public International Law, Cilt X*, North-Holland Publishing Company, New York, 1982, s. 352-353.
- YUNUSOV, Arif: *Karabakh: Past and Present*, Institute of Peace and Democracy, Bakü, 2005.

- ZENGİN, Eyüp / İBAYEV, Vefaddin: “Karabağ’ın İşgalinin Kültürel Etkileri”, (Ed.) YILMAZ, Reha: *Qarabağ: Bildiklərimiz və Bilmədiklərimiz*, Qafqaz Universiteti, Şərq -Qərb, Bakı, 2010, s. 337-356.
- АЛИЕВ, Намиг, “Армяно-Азербайджанский Нагорно-Карабахский Конфликт в Контексте Международного Права”, *Кавказ&Глобализация*, Том 1(2), (ALİYEV, Namig: “Armano-Azerbaydjanskiy Nagorno-Karabakhskiy Konflikt v Kontekste Mejdunarodnogo Prava”, *Kavkaz&Globalizaciya*, Tom 1(2)), 2007, s. 19-26.
- ГОРОХОВ, В. Н.: *История Международных Отношений 1918-1939*, Изд. Московского Университета, Москва, (GOROXOV, V. N.: *İstoriya Mejdunarodnih Otnoşeniy 1918-1939*, İzd. Moskovskogo Universiteta, Moskva), 2004.
- ЕВГЕНЬЕВ, В. В.: *Международно-Правовое Регулирование Репараций После Второй Мировой Войны*, Изд. Юр. Литературы, Москва, (YEVGENYEV, V. V.: *Mejdunarodno-Pravovoye Regulirovaniye Reparaciy Posle Vtoroy Mirovoy Voyni*, İzd. Yur. Literaturi, Moskva), 1950.
- КОНСТИТУЦИЯ СССР Принята на внеочередной седьмой сессии Верховного Совета СССР девятого созыва 7 октября 1977 г, (KONSTITUSIYA SSSR Prinata na vneşerednoy sedmoy sessii Verhovnogo Soveta SSSR devatogo soziva 7 oktyabra 1977 g., <https://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnst1977.htm>, ET: 04.12.2022).
- МАММАДОВ, Ильгар / МУСАЕВ, Тофик: *Армяно-Азербайджанский Конфликт, История, Право, Посредничество*, 2-е изд, Баку, (MAMMADOV, İlgar / MUSAYEV, Tofik: *Armano-Azerbaydjanskiy Konflikt, İstoriya, Pravo, Posredniçestvo*, 2-ye izd, Baku), 2008.
- РАЙХЕР, В. К.: “Правовые Вопросы Репараций”, *Ученые Записки*, Серия Юр. Наук, Выпуск: 1, Изд. ЛГУ, Ленинград, (RAYKHER, V. K.: “Pravoviye Voprosi Reparaciy”, *Uşeniye Zapiski*, Seriya Yur. Nauk, Vipusk: 1, İzd. LGU, Leningrad), 1948, s. 105-145.
- САНАКОЕВ, Ш.П. / ЦЫБУЛЕВСКИЙ Б.Л.: *Тегеран - Ялта - Потсдам: Сборник документов*, 2-е изд., Изд. “Меж. Отношения”, (SANAKOYEV, Ş. P. / TSIBULEVSKİY, B. L.: *Tegeran - Yalta - Potsdam: Sbornik Dokumentov*, 2-ye izd., İzd. Mej. Otnoşeniya), 1970.